

**FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY PALACKÉHO
V OLMOUCI**

KATEDRA SLAVISTIKY

Komentovaný překlad vybraného textu z oblasti historie
Annotated translation of a chosen text from the field of history

VYPRACOVAL: Patrik Jermer

VEDOUCÍ PRÁCE: doc. Mgr. Jitka Komendová, Ph.D.

2023

Prohlašuji, že jsem práci vypracoval samostatně a uvedl všechny použité
prameny a literaturu.

V Břeclavi, 26. 6. 2023

podpis

Děkuji doc. Mgr. Jitce Komendové, Ph.D. za rady a připomínky, které mi
během psaní bakalářské práce poskytla.

Obsah

1 Úvod	5
2 Odborný styl	6
2.1 Charakteristika odborného stylu	6
2.2 Klasifikace odborného stylu	8
3 Příklady popularizace v překládaném textu	10
4 Překlad vybraného textu	11
5 Translatologický komentář	23
5.1 Formální transformace	23
5.2 Sémantické transformace	31
Závěr	34
Резюме	36
Seznam použité literatury	40
Příloha č. 1: Text originálu	43
Anotace	57
Annotation	58

1 Úvod

Hlavním cílem předložené bakalářské práce je komentovaný překlad vybraného odborného textu a vytvoření translatologického komentáře. Pro překlad jsem zvolil kapitolu Velké poselstvo z monografie Petr I. od Nikolaje Nikolajeviče Molčanova. Publikace je zaměřena na diplomatickou činnost Petra I. Téma práce jsem vybral proto, že Petr I. pro mě představuje zajímavou osobnost, která výrazným způsobem ovlivnila vývoj a budoucnost Ruska.

Práce je rozdělena na teoretickou a praktickou část. Teoretická část se zaměřuje na obecnou charakteristiku odborného stylu a rozdělení na dílčí styly. Praktická část zahrnuje samotný překlad a translatologický komentář. Komentář se zabývá konkrétními překladatelskými metodami a postupy (transliterace, multiverbizace, antonymický překlad, celková přeměna), které jsem využil při překladu odborného textu, jejich charakteristiku a příklady. Součástí práce je také příloha obsahující originál textu překladu.

2 Odborný styl

2.1 Charakteristika odborného stylu

Cílem odborného stylu je „podat přesnou, jasnou a relativně úplnou informaci, která má vnitřní jisté logické uspořádání a je zaměřena na pojmovou stránku sdělení.“¹ Vyznačuje se posloupností výkladu a přísně uspořádaným systémem souvislostí mezi jednotlivými částmi projevu.² Charakteristickými vlastnostmi jsou písemné zpracování, monologická forma, veřejnost jako adresát, pojmovost, přesnost, zřetelnost, soustavnost a odbornost.³

Texty napsané v odborného stylu mají nejčastěji písemnou formu, z čehož vyplývá určitá monologičnost.⁴ D. Knittlová uvádí, že písemný projev musí být obsahově i formálně úplný. Je to ovlivněno tím, že neexistuje zpětná vazba od adresáta, nepomáhá situační kontext a autor se nemůže spoléhat ani na podpůrnou roli intonace, gest a mimiky.⁵ D. Knittlová také zmiňuje, že z důvodu pojmové náročnosti odborného stylu musí být text jazykově a stylisticky zřetelný, aby byl komunikační proces hladký, bez složitých uzlů a srozumitelný jednoznačně. Je tak kladen důraz na to, aby byly jasně vyjádřeny vztahy mezi větami.⁶

M. Hrdlička upozorňuje na tendenci odborného stylu k použití určitého vymezeného okruhu jazykových prostředků, které napomáhají maximální věcnosti podání, zdůraznění obsahové stránky pojednání, logičnosti vztahu mezi větami a větnými členy.⁷ Jde o to, že při stručnějším a kratším vyjádření myšlenky obsahuje jazyková jednotka více informací, než je tomu v textu, v němž se se syntaktickou kompresí nesetkáváme. Setkáváme se tak např. s tendencí k užívání polovětných vazeb namísto vedlejších vět, slovních spojení místo celých vět, stručného a výstižného pojmenování místo detailního vyjádření. V ruském textu se tento jev projevuje především používáním přechodníků a jmenných konstrukcí.

¹ KNITTLOVÁ, Dagmar a kolektiv. *Překlad a překládání*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, 2010. s. 206. ISBN 978-80-244-2428-6.

² DLOUHÁ, Oxana. *Ruština pro veřejnou správu*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008. s. 11. ISBN 978-80-7380-112-0.

³ KNITTLOVÁ, Dagmar a kolektiv. *Překlad a překládání*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, 2010. s. 206. ISBN 978-80-244-2428-6.

⁴ Tamtéž, s. 206

⁵ Tamtéž, s. 206

⁶ Tamtéž, s. 206

⁷ HRDLIČKA, Milan. Odborný text a jeho translace. In: *Antologie teorie odborného překladu*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta, 2010, s. 67-74. ISBN 978-80-7368-801-1.

Pro odborný styl je tak typické používání ustálených předložkových spojení, které mají povahu nevlastních předložek, tedy přeložek nepůvodních. Jde například o spojení „za účelem“, „se zřetelem“, „v souvislosti“ či „v důsledku“.⁸

Odborný styl je charakteristický i tím, že se v něm málo projevuje osobnost autora.⁹ Souvisí to s tím, že poznatky, které autor předává, mají objektivní charakter a autorovým posláním je tuto objektivní skutečnost určitým způsobem předat čtenáři. V praxi to znamená, že autor vyjadřuje původce děje neurčitě, všeobecně, popřípadě jej nevyjadřuje vůbec. Daný rys se projevuje především v užívání neosobních vět, vět s neurčitým nebo všeobecným podmětem a pasivních konstrukcí.

Jedné z nejdůležitějších vlastností, přesnosti, se v odborných textech dosahuje mimo jiné využíváním odborných pojmenování, tj. termínů. A. Tejnor uvádí, že „termíny jsou pojmenování (slova nebo slovní spojení), jejichž význam je speciálně vymezen podle pojmenovacích potřeb daného oboru.“¹⁰ Podrobnější definici uvádí P. Hauser, který charakterizuje termín jako lexikální jednotku, která slouží k odbornému vyjadřování s přesným, zpravidla pojmovým významem, ve svém oboru jednoznačná, ustálená a normalizovaná, bez vedlejších citových příznaků.¹¹ Množství termínů v textu závisí na obsahu projevu a na zřeteli autora k odborné vyspělosti adresáta.

Podle J. Hubáčka¹² se termín vyznačuje jednoznačností, ustáleností a systémovostí. Jednoznačností se dosahuje přesným vymezením obsahu. Pro každý pojem existuje zvláštní pojmenování. Terminologie se brání mnohoznačností a synonymičností. Pokud synonymní termíny existují, jde o případy termínu domácího a mezinárodního. Ve vědeckých textech se dává přednost odborným názvům mezinárodním. Ustálenost vzniká terminologizací jednoho výrazného prostředku. Případná nejednoznačnost překáží vzájemné výměně názor, nové termíny se musí dobře zařadit. Systémovost pomáhá tvoření nových termínů pro nové pojmy.

Termíny se často v textu stereotypně opakují, takže je požadavek na rozmanitost a variabilitu vyjadřování v případě odborného stylu potlačen. Důraz je kladen na absolutní odbornost, přesnost a jednoznačnost.¹³

⁸ MINÁŘOVÁ, Eva. *Stylistika pro žurnalisty*. Praha: Grada, 2011. s. 118. ISBN 978-80-247-2979-4.

⁹ Tamtéž, s. 72

¹⁰ TEJNOR, Antonín. *Český jazyk I-IV pro střední školy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986. s. 230.

¹¹ HAUSER, Přemysl. *Nauka o slovní zásobě*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986. s. 35.

¹² HUBÁČEK, Jaroslav. *Čeština pro učitele*. Odry: Vade Mecum Bohemiae, 2010. s. 340. ISBN 978-80-86041-37-7.

¹³ MINÁŘOVÁ, Eva. *Stylistika pro žurnalisty*. Praha: Grada, 2011. s. 116. ISBN 978-80-247-2979-4.

Terminologie obsahuje velké množství převzatých slov (internacionalismů), což reflektuje tendenci k standardizaci vědy. Charakteristickým rysem odborného stylu je také abstraktní slovní zásoba¹⁴ jako je např. faktor (фактор), rozvoj (развитие), kvalita (качество), intenzita (интенсивность).

V odborném stylu se vedle jazykových výrazových prostředků objevují i grafické prostředky jako např. vzorce, značky, tabulky, grafy či nákresy.¹⁵

2.2 Klasifikace odborného stylu

Stejně jako jiné funkční styly, tak i odborný styl lze rozdělit na dílčí styly. V literatuře je možné se setkat s různým dělením odborného stylu. O. Dlouhá vydělila v rámci odborného stylu tři dílčí styly: vlastní odborný, studijně vědecký a populárně vědecký.¹⁶ Stejně rozdělení uvádí i Z. Nedomová a B. Rudincová.¹⁷ Naopak J. Hubáček v rámci odborného stylu rozlišuje pět dílčích stylů: teoretický (vědecký), praktický (pracovní), popularizační, učební a esejistický.¹⁸

Autorem i příjemcem vlastního odborného stylu jsou odborníci, kteří se v daném oboru pohybují a disponují vědeckými znalostmi a jazykem. Do odborného stylu řadíme např. články, přednášky, monografie).

Učební styl je především styl učebnic. Autorem takového textu je odborník. Příjemcem daného textu je ale laik, který však částečně už disponuje znalostmi v daném oboru.¹⁹ Cílem není jen prezentace teorie, ale také i možnosti a postupy jejího osvojení.²⁰

Autorem vědecko-populárního stylu je odborník. Ten se obrací k zájemci, který má jen nevelké poznatky z oboru, a tomu se podřizuje jak výběr faktů, tak i forma zpracování, to se beletrizuje.²¹ Snaží se zajímavě podat i složitosti, konstatuje charakteristické znaky věcí a

¹⁴ KUBÍK, Miloslav a FORMANOVSKAJA, Natal'ja Ivanovna. *Osnovy jazykoznanija dlja rusistov*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1985. s. 114.

¹⁵ BISCHOFOVÁ, Jana a Univerzita Karlova. *Čeština pro středně a více pokročilé*. Praha: Karolinum, 1999. s. 121. ISBN 978-80-7184-921-6.

¹⁶ DLOUHÁ, Oxana. *Ruština pro veřejnou správu*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008. s. 11. ISBN 978-80-7380-112-0.

¹⁷ NEDOMOVÁ, Zdeňka a RUDINCOVÁ, Blažena. *Vybrané kapitoly z funkční stylistiky a funkční gramatiky ruštiny*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2003. ISBN 80-7042-891-0

¹⁸ HUBÁČEK, Jaroslav. *Čeština pro učitele*. Odry: Vade Mecum Bohemiae, 2010. s. 338. ISBN 978-80-86041-37-7.

¹⁹ HUBÁČEK, Jaroslav. *Čeština pro učitele*. Odry: Vade Mecum Bohemiae, 2010. s. 338. ISBN 978-80-86041-37-7.

²⁰ MINÁŘOVÁ, Eva. *Základy stylistiky češtiny*. Brno: Masarykova univerzita, 1996. s. 51. ISBN 80-210-1436-9.

²¹ ČECHOVÁ, Marie. *Současná česká stylistika*. Praha: ISV, 2003. s. 189. ISBN 80-86642-00-3.

jevů.²² Na rozdíl od vlastního odborného stylu, vědecko-populární styl využívá prostředky hovorového stylu a není tak koncentrovaný. Ve vědecko-populárních textech nalezneme také bohatší názvová přirovnání, občas i expresivní výrazy. Typické je omezení terminologie na nutnou míru, větší šíře vyjádření a doplňování vedlejšími informacemi (do textu je zapojeno např. vyprávění).

²² KNITTLOVÁ, Dagmar a kolektiv. *Překlad a překládání*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, 2010. s. 150. ISBN 978-80-244-2428-6.

3 Příklady popularizace v překládaném textu

V rámci překládaného textu se objevilo několik momentů, díky kterým můžeme říct, že se nejedná o text čistě vědecký, ale populárně naučný.

O tom svědčí například fakt, že se v textu objevila obrazná pojmenování. Obrazné pojmenování vzniká tak, že se pojem nebo jev pojmenuje slovem, které běžně a ustáleně pojmenovává jiný pojem nebo jev.²³ V rámci textu jsem se setkal s metonymií, jejíž podstatou je přenášení významu na základě vnitřní podobnosti pojmenovaných jevů – s metonymií. Šlo např. o výrazy „театр, на сцене которого пытались *ставить Мольера*“ (zde se jedná o to, že divadlo uvádí Molierova díla) nebo „*читал Нестора*“ (četl Nestorovo dílo). Následně také textu obsahuje i synekdochu, při které se bere část místo celku a naopak²⁴ jako např. „огромная часть [...] управлялась из Мадрида“ (v tomto případě Madrid zastupuje Španělsko).

Dále se v textu objevily hovorové výrazy, které taktéž do odborného stylu nepatří. Šlo konkrétně o výrazy „прожужжать уши“ a „человек старого закала“.

Text také obsahuje ustálená slovní spojení, např. „лучше один раз увидеть, чем сто раз услышать“.

Také se v textu projevují prvky publicistického stylu, např. „английская королева Анна похоронила 16 (*шестнадцать!*) своих детей“. V úryvku figuruje dvakrát číslovka šestnáct – jednou vyjádřená číselně a poté ještě v závorce slovně s vykřičníkem na konci slova.

²³ DOLEŽEL, Lubomír, Karel HAUSENBLAS a František DANEŠ. *Kapitoly z praktické stylistiky*. Praha: Orbis, 1955, s. 29.

²⁴ ТОМАШЕВСКИЙ, Борис Викторович, Karel ŠTINDL a Renáta ŠTINDLOVÁ. *Teorie literatury*. Praha: Lidové nakladatelství, 1970, s. 49.

4 Překlad vybraného textu

Velké poselstvo

V dějinách diplomacie bychom jen stěží našli natolik pozoruhodný počín, jakým byla výprava Velkého poselstva do západní Evropy v letech 1697–1698. Z hlediska dosažení konkrétních zahraničněpolitických cílů, které si vytyčilo toto poselstvo, skončilo neúspěchem, avšak svými reálnými praktickými důsledky mělo skutečně historický význam – především mělo vliv na vztah Ruska s ostatními evropskými zeměmi a následně také na osud celé Evropy. Americký historik Robert Massie píše: „Dopady této osmnáctiměsíční cesty měly mimořádný význam, třebaže Petrovy cíle byly zpočátku úzce vymezené. Petr I. jel do Evropy s odhodláním nasměrovat Rusko podle západního vzoru. Dlouhá staletí izolovaný a uzavřený Moskevský stát měl nyní za úkol Evropu dohnat a otevřít se jí. V jistém smyslu byl efekt vzájemný: Západ ovlivňoval Petra, car značně ovlivnil vývoj Ruska a modernizované a znovuzrozené Rusko posléze hluboce ovlivnilo Evropu. Pro všechny strany – Petra, Rusko i Evropu – tak Velké poselstvo představovalo důležitý mezník.“

Neobyčejnost tohoto počínu se projevila zejména v tom, že se ruský car vydal do Evropy osobně vůbec poprvé. Je sice pravda, že kyjevský kníže Izjaslav v roce 1075 odjel do Mohuče za císařem Maxmiliánem IV. Izjaslav však tehdy přicestoval jako uprchlík žádající o pomoc, neboť byl z Kyjeva vyhnán svým bratry. Nezvyklé bylo i to, že Petr I. nepřijel oficiálně jako car, nýbrž jako úředník Preobraženského prikazu Petr Michajlov. Pro realizaci diplomatických úkolů poselstva nebyla osobní účast samotného cara vůbec vyžadována.

Oficiální cíl Velkého poselstva, jak o tom informoval v Poselském prikazu²⁵ dumní d'jak Jemeljan Ukrajincev, spočíval v „potvrzení dřívějšího přátelství a lásky, upevnění záležitostí společných vše křesťanům, oslabení nepřátel kříže Hospodinova – tureckého sultána, krymského chána a všech mohamedánských hord“. Ve skutečnosti se však ruskému vyslanci Kuzmovi Něfimonovovi v únoru 1697 nakonec podařilo po dlouhých a těžkých jednáních uzavřít útočnou spojeneckou smlouvu s Rakouskem a Benátkami proti Turecku na tři roky.

Obnova podobné unie s Polskem nebyla možná, neboť v červnu roku 1696 umřel král Jan III. Sobieski a nástupce na jeho post se Polákům zatím vybrat nepodařilo, a proto návštěva

²⁵ Státní správa byla rozdělena na prikazy (ministerstva). Některé z nich spravovaly určitou oblast státní správy (finance, zahraniční záležitosti, pošta), jiné zase kontrolovaly určité území (kazaňský či sibiřský). Posolskij prikaz plnil v letech 1549–1720 funkci ministerstva zahraničí.

Polska vůbec nebyla v plánu. Do úvahy nepřipadala ani aliance proti Turecku s jinými evropskými státy. Francie byla sultánovým spojencem. Anglie a Nizozemsko se připravovaly na válku o španělské dědictví a obchodní zájmy obou zemí by tak utrpěly válkou s Tureckem, která nebyla v jejich zájmu. Proto diplomacie ve své bezprostřední podobě, tzn. vnější nebo také oficiální nebyla v žádném případě hlavní náplní poselstva.

Hlavní cíl cesty Petra I. spočíval v něčem jiném. Ve vůbec prvním spise o ruské zahraniční politice vydaném v Rusku, jež sepsal Petr Pavlovič Šafirov a který ještě jako rukopis četl a doplňoval sám Petr, jsou uvedeny tři cíle carovy cesty: 1) vidět politický život v Evropě, neboť ani on, ani jeho předkové ho neviděli; 2) po vzoru evropských zemí zavést ve svém státě politický, a především vojenský řád; 3) na svém příkladu podpořit své poddané, aby cestovali do ciziny, kde si osvojí dobré mravy a znalost jazyků. Ruský historik 19. století a autor šestidílné publikace o vládnutí Petra I., N. Ustrjalov, psal, že „hlavním cílem Petra I. bylo zkoumání námořní vědy.“ Mnoho let car jen poslouchal, že by se mělo Rusko od Evropy učit a že si to uvědomovali i jeho předchůdci. Jeho přátelé z ciziny z Německého předměstí²⁶ mu hodně vyprávěli o své vlasti a chlubili se jejími úspěchy. I on sám se dávno přesvědčil o tom, že jsou vzdělanější a umí mnoho věcí, které Rusové neumí. Petr se ve skutečnosti od nich začal učit už dávno: sloužil jako svobodník dělostřelectva a kapitán obchodní lodi, a přitom se rád učil novým dovednostem. Zkrátka nedokázali o Evropě přestat mluvit. Rozhodl se tedy, že pojede do Evropy, neboť u Azova pochopil, že si evropské dovednosti v Rusku opravdu neosvojí. Petr I. si však uvědomoval, jak složitý úkol před ním stojí a konečné rozhodnutí o evropské orientaci Ruska nesmí být přijato na základě toho, co slyšel, ale na základě vlastního přesvědčení. A jelikož ruské přísloví říká, že je lepší něco jednou vidět na vlastní oči než o tom stokrát slyšet, musel se sám vydat do Evropy. Je tak třeba, aby se tam sám učil. Poslal tedy do Evropy na studia mladé šlechtice. Avšak jak si ověřit, zda jsou k tomu skutečně hodni? Je tudíž nutné, aby věděl více než oni, a proto se domluvil se svým přítelem Le Fortem, který mu už dlouho vyprávěl o účelnosti cesty do Evropy.

Ale protože se oficiálně jednalo o diplomatickou aktivitu, kterou označujeme jako poselstvo, Petr nejprve přiměl k práci Posolskij prikaz, který mu sotva zvládl připravit požadované dokumenty a materiály. A protože jednal s ministerstvem zahraničí, které fungovalo podle starých zvyků, s mnohým si musel lámat hlavu za pochodu. Nicméně v instrukcích velkým velvyslancům, které vypracoval Posolskij prikaz v duchu

²⁶ Jednalo se o část Moskvy, kterou obývali zejména cizinci ze západní Evropy, kteří neuměli rusky. Takové obyvatele Rusové nazývali výrazem Němci (tzn. „němé“).

staromoskevské diplomacie, byla pečlivě vysvětlena tradiční pravidla diplomatického protokolu. V nich bylo vše uvedeno: kdy a jak je třeba se uklonit, zda je nutné stát či sedět, zda je nutné si sundat či ponechat pokrývku hlavy, jak titulovat velkého panovníka a tak dále.

Tento formální dokument však sloužil ve skutečnosti jen jako projev úcty přežitým a občas směšným a nesmyslným předpetrovským diplomatickým zvykům.

Skutečné, věcné a praktické instrukce vlastnoručně sepsal samotný Petr a zcela se lišily od těch starých, které pojednávaly o všem kromě samotné podstaty věci. Instrukce se odlišovaly nezvyklou konkrétností a lakonismem; byl to zkrátka dokument naprosto nezvyklého charakteru. Poselstvo mělo nařízeno, aby najalo do ruských služeb námořní důstojníky a námořníky ze zahraničí, přičemž byl kladen mimořádný důraz na to, aby to byli lidé, kteří si prošli službou od těch nejnižších hodností a kteří se vypracovali výše díky dovednostem a zásluhám, a „ne z jiných příčin“. Dále následoval seznam zbraní, materiálu pro výrobu výzbroje, jednoduše vše až po látky na námořní vlajku.

Takto bylo poselstvu svěřeno posláni, které ani v ruské, ale ani ve světové diplomacii nemělo obdoby.

Změny v diplomatické praxi se projeví například v nařízení z 22. prosince 1696 o takzvaných „teologiích“. Byla zrušena stará tradice, podle které byl v mezinárodních dokumentech před titulem panovníka obsáhlý popis představ nejvyššího božstva a jeho moci a síly. Obzvláště podrobně byla dogmata křesťanské víry obsažena v listinách určeným muslimským představitelům, tedy tureckému sultánovi nebo perskému šáhovi. Zdálo se tak, že Moskva je chce naklonit k tomu, aby konvertovali ke křesťanství. Celá formulace byla často velmi zdlouhavá, přičemž samotná podstata sdělení zaujímal jeden nebo dva řádky, a proto strojený a zbytečný výčet slov Petr nahradil krátkou formulací: „car z Boží milosti“. Car v podstatě začal odstraňovat z diplomatické praxe zbytečné a nesmyslné texty a rituály. To však neznamenalo, že Petr definitivně zavrhnul užití křesťanské dogmatiky k ideologickému utváření zahraniční politiky, zvláště když se jednalo o válku s Turky čili s muslimskými jinověrci. Do Ruska se tak dostal všeobecný proces sekulárnějších oficiálních diplomatických návyků. Na Západě byli v tomto ohledu otevřenější již dlouho. Francouzští katoličtí „nejkřesťanštější“ králové se neštítali spojit s muslimy v boji proti křesťanským bratrům...

V nařízení ze 6. prosince byli jmenováni tři velcí a zplnomocnění velvyslanci: generál a admirál François Le Fort, generál a ministr Fjodor Alexejevič Golovin a dumní d'jak Prokofij Bogdanovič Voznicyn. O prvním již byla řeč a není potřeba se s ním dále

seznamovat. Nicméně zde stejně jako ve funkci admirála, tak i jako velvyslanec plnil hlavně reprezentativní funkci, čímž plně odpovídal svému poslání. Golovin byl člověk ze zcela jiného těsta počínaje tím, že to byl Rus a pocházel z významného bojarského rodu. Golovin se stal jedním z nejbližších a nejcennějších společníků Petra a od roku 1699 až do své smrti v roce 1706 úspěšně vedl Posolskij prikaz, čímž měl ohromný vliv na ruskou zahraniční politiku. Ještě před Velkým poselstvem získal cenné zkušenosti v oblasti diplomacie. Právě Golovin vedl jednání s Čínou a uzavřel s ní Nerčinskou smlouvu. A. Těřešenko ve své knize „Zkušenosti z pohledu života hodnostářů, kteří řídí ruskou zahraniční politiku“ uvedl, že po návratu Golovina z Něrčinska „byl Petr I. natolik lačný po detailech Golovinovy cesty, že několik dní za sebou s ním diskutoval a zvědavě se ho vyptával na způsob života národů Sibiře a jakým bohatstvím toto území oplývá a tak čerpal z příběhů svého společníka nové poznatky. Petrův bystrý a prozíravý intelekt našel v Golovinovi nejen zaníceného vypravěče, ale i užitečného a inteligentního poradce.“

I přesto, že byl Golovin ve Velkém poselstvu jmenován po Le Fortovi až druhým velkým velvyslancem, o přípravy a praktickou diplomatickou činnost se staral právě on. Třetím byl Prokofij Bogdanovič Voznicyn, jenž byl také zkušeným diplomatem, člověkem s konzervativními názory a postoji, odměřený, obezřetný, plnoštíhlý, s důstojným držením těla a slavnostně přísným výrazem. Právě on odcestoval v roce 1681 jako velvyslanec do Konstantinopole, aby uzavřel mírovou smlouvu mezi Ruskem a Krymským chanátem.

Není možné vyjmenovat ostatní účastníky Velkého poselstva, které vyrazilo z Moskvy 9. a 10. března 1697, okamžitě po odhalení Ciklerova spiknutí. Každého z velkých velvyslanců doprovázela celá družina, v níž byli lidé všemožných profesí: lékaři, kněží, tři desítky dobrovolníků, mezi kterými byl už vzpomenuťý poddůstojník Pjotr Michajlov, početná stráž a další – celkem asi 250 lidí. S sebou vezli velký obnos peněz, zásoby potravin a tekutin a také velké množství staré a osvědčené komodity moskevských diplomatů – sobolí kůže jako dar. Mezi překladateli byl mimo jiné i Petr Šafirov, výborný diplomat a vicekancléř Petra I., který sotva započal svoji diplomatickou kariéru. Ten se na palubě ocitl jen čirou náhodou.

Jednou se mladý Petr procházel moskevskou obchodní pasáží a všiml si jednoho zručného námezdního kupce z rodu Jevreinových. Poté, co se s ním dal do řeči, překvapil Petra jeho důvtip, a když zaslechl, že ovládá polštinu, francouzštinu a němčinu, nařídil, aby ho zaměstnali jako překladatele v Posolském prikazu. Když byl Šafirov následně označován za syna nevolnického bojarského sluhy, tvrdil, že jeho otec byl šlechticem už za vlády cara

Fjodora Aleksejeviče. V každém případě se většina historiků shoduje na tom, že to byl syn polského Žida, který přijal pravoslaví.

Tak se poselstvo se svou velkou kolonou vydalo na saních na dlouhou cestu, a zatímco Petr spal v saních, předjel celý tento početný doprovod a dostal se do jeho čela. Na konci března poselstvo překročilo hranici Ruského impéria, vstoupilo na švédské území a mířilo k Rize. Původní plán cesty poselstva se v průběhu cesty měnila. Zpočátku bylo v plánu, že první zastávkou bude Vídeň, avšak tu Velké poselstvo ve skutečnosti navštívilo až v závěru cesty. Členové poselstva se dále chystali navštívit Benátky, Řím a Švédsko, avšak nezavítali ani do jednoho z uvedených míst. Nemáme možnost podrobně popsat cestu a aktivity Velkého poselstva – k tomu potřeboval historik M. M. Bogoslovskij celý velký svazek čítající přes šest set stran, a proto se zaměříme pouze na to hlavní.

Hlavní bylo to, že Petr jel Evropu studovat a učit se od obyvatel toho starého kontinentu. Na speciální voskové pečeti, kterou Petr během cesty umisťoval na své dopisy, bylo napsáno: „Jsem žák a hledám učitele.“

Nyní je třeba si ujasnit, co a jak se učil sám Petr a zároveň s ním i celé Rusko. V početné literatuře je o Petrovi v této otázce spousta nejasností a rozporů. Jsou lidé, kteří Petra I. považují za utopistu či bláznivého napodobitele. Mezi nimi byl například i respektovaný filozof Jean-Jacques Rousseau, jenž zastával vůči Petrovi negativní postoj, v němž se možná odrazila urputná nenávisť vůči Voltairovi, jenž ruského reformátora obdivoval. Ale ať je to jakkoli, ve slavném díle „O společenské smlouvě“ se konkrétně uvádí, že „Rusové nikdy nebudou skutečně civilizovaným národem, protože k nim civilizace dorazila příliš brzy. Petr disponoval pouze talentem napodobovat; skutečný talent, který by mu umožňoval vytvářet všechno z ničeho, neměl.“

V těchto dvou výrocích je obsaženo tolik absurdity a neznalosti historie, a proto, než si o ní začneme vyprávět, je vhodnější, abychom si ještě předtím vyjasnili otázku, která je hlavním a centrálním pilířem celé této knihy, konkrétně problematiku vzájemných vztahů Ruska a západní Evropy. V první řadě je třeba upozornit na absurditu obsaženou v tvrzení, že skutečný génius vytváří „všechno z ničeho“. Nic takového v podstatě není, nebylo a ani být nemůže – je to axiom. Dále je zde otázka napodobování. Jde o to, že bez napodobování, tedy bez výměny kulturních úspěchů, bez vzájemného obohacování, by ani světová civilizace neexistovala. Přesvědčivým důkazem toho je i samotná Francie, jejíž jedinečná kultura,

počínaje jazykem, má kořeny v kulturách starověkého Řecka a Říma. Každý to ví, a především sami Francouzi.

Následně se setkáváme s názorem, že Petrovy reformy údajně civilizovaly Rusy „příliš brzy“. Pokud by Rousseau znal ruskou historii hlouběji, sám by s tím nesouhlasil. Západní Evropa ve svém kulturním vývoji výrazně zaostávala za Byzancí a Arabským chalífátem ještě do roku 1000 a poté až do renesance. A Rusko? Akademik B. D. Grekov odpověděl na tuto otázku takto: „Kyjevský stát během vlády Vladimira (980–1015) a Jaroslava (1019–1054), spojující všechny východoslovanské kmeny, byl největším a nejmocnějším státem v Evropě.“ Jednalo se o státní útvar, který byl nejen nejsilnějším, ale také kulturně nejvyspělejším státním útvarem Evropy. Grekov také opodstatňuje svou tezi tím, že „Kyjevská Rus v 11. století nebyla kulturně zaostalou zemí, ale naopak byla oproti mnohým evropským státům kulturně daleko vyspělejší. O tuto výhodu přišla až později, když se ocitla ve zvláště obtížné situaci a musela se postavit mongolské armádě, čímž chránila západní Evropu před jejími nájezdy.“

Do té doby byl ale mezinárodní vliv Kyjevské Rusi natolik velký, že se vládci západoevropských zemí snažili všemi možnými prostředky oženit s dcerami kyjevských knížat. Spříznit se manželským svazkem se slavnou Kyjevskou Rusí bylo výsadní a výhodnou záležitostí. Toho si byl vědom i jeden z prvních Kapetovců, francouzský král Jindřich I. Francouzský, jenž se oženil s dcerou Jaroslava Moudrého, Annou. Již zmíněný historik Robert Massie píše: „Od kyjevské kněžny byla vyžadována určitá oběť, když opustila své rodné město, jež bylo tehdy v rozkvětu a provdala se za představitele drsnější a primitivnější francouzské kultury. Relativní kulturní úroveň obou manželů je patrná ze skutečnosti, že Anna uměla číst a psát a podepsala svým jménem manželskou smlouvu, zatímco její snoubenec uměl namalovat jen křížek.“ Pozdější rozvoj evropské civilizace byl tak vykoupen velkou obětí ruského lidu.

Za příznivých podmínek šla chráněná Evropa kupředu, vstříc renesanci a reformaci, aniž by musela plýtvat silami na obranu před hrozbou z Východu.

Právě v tomto spočívá podstata sporu. Západní Evropa měla a stále má vůči Rusku nesplacitelný dluh. Když se Petr I. vydával s Velkým poselstvem do Evropy, chtěl na oplátku za to něco získat, přinejmenším zanedbatelnou kompenzaci v podobě osvojení si některých technických zázraků Evropy. Petr znovu novou ruskou civilizaci nevytvářel, protože ta existovala dávno před ním. Snažil se ji jen vzkřísit na novém základu. Je pravda, že Petr se vydal na cestu, aby se učil, avšak vyjel s vědomím vlastní důstojnosti. Dobře se orientoval v

dějninách (četl Nestorovo dílo „Pověst dávných let“) a chápal, že zaostalost země a zároveň její vývoj jsou jen pomíjivými historickým stavů a výsledek přirozeného nerovnoměrného vývoje země a národů. Neměl žádný důvod k tomu, aby pocítoval jakousi odvěkou národní méněcennost a v žádném případě Petrova genialita nespočívala v napodobování. Snadno se o tom lze přesvědčit při pohledu na to, jak Evropa během Velkého poselstva vypadala a co přesně si Petr od Evropy vzal, nebo spíše nevezal, ale koupil, a navíc za velmi vysokou cenu...

Tehdy byl rozdíl mezi Ruskem a západní Evropou po ekonomické, sociální a hospodářské stránce opravdu výrazný. V Nizozemsku a Anglii už proběhla buržoazní revoluce a rodily se zde různé formy politického parlamentarismu. Rozvíjelo se politické myšlení počínaje Machiavellim a konče Thomasem Hobbesem. Své práce už dávno tvořil Hugo Grotius (jeho dílo „O právu války a míru“ bylo otištěno už v roce 1625) a v témže období předkládal své právní teorie Samuel von Pufendorf. Oblast filozofie zastupovali John Locke a Baruch Spinoza. V roce 1689, kdy se Petr I. ujal vlády, se narodil Montesquieu...

Na vrcholu byl klasicismus. Svá díla tvořili Pierre Corneille a Jean Racine a divadelní hry Molièra, který zemřel v roce 1673, byly triumfálně inscenovány na všech jevištích. Jean de La Fontaine už napsal své bajky. Rodila se klasická hudba v dílech Henryho Purcella, Jean-Baptiste Lullyho, Françoise Couperina a Arcangela Corelliho. Brzy začnou skládat své hudební kompozice Antonio Vivaldi, Jean-Philippe Rameau, Johann Sebastian Bach a Domenico Giuseppe Scarlatti. Poslední tři jmenovaní se narodili v roce 1685. Svou kariéru ukončili slavní umělci jako Rembrandt, Peter Paul Rubens, Antoon van Dyck, Frans Hals, Diego Velázquez, Jacob van Ruisdael, Bartolomé Esteban Murillo, přičemž nyní vytvářeli své malby jejich početní studenti.

Evropští badatelé se vymaňovali z náboženských dogmat a raději se spoléhali na zkušenosti a fakta. René Descartes rozvíjel deskriptivní geometrii. Robert Boyle zkoumal tlak a hustotu plynů. Antoni van Leeuwenhoek všechny ohromil svým mikroskopem se 300 násobným zvětšením. Gottfried Wilhelm Leibniz vyvinul diferenciální počet a stále více přemýšlel nad ideálním státním zřízením. Isaac Newton v roce 1682 objevil zákon zemské přitažlivosti. V roce 1687 Denis Papin zkonstruoval první parní kotel.

Evropa byla centrem globální moci. Španělsko ovládalo obrovskou část Severní a Jižní Ameriky. V Indii vznikaly britské a portugalské kolonie. Mnohé evropské země si začínají rychle rozebírat území Afriky a vedou hanebný obchod s otroky, přičemž prvenství v tomto ohledu patří Anglii. Právě tato země spolu s Francií obsazuje Severní Ameriku a Kanadu.

Dokonce i Braniborské kurfiřtství, budoucí Prusko, zakládá kolonii v Africe na Zlatonosném pobřeží. Když ještě Petr plaval v Jauze, Francouzi dobyli celé údolí Mississippi a pojmenovali ho Louisiana na počest Ludvíka XIV. Evropská expanze neznala hranic a ani obrovské plochy oceánů nepředstavovaly žádnou překážku. A mnoho chamtivých očí upřeně hledělo na obrovská území, která nebyla od Moskevského státu až tak vzdálená...

Západní Evropa však vůbec nebyla místem všeobecného blahobytu. Během 17. století se kvůli válkám, a především epidemiím, snižoval počet obyvatel: v roce 1648 měla západní Evropa 118 milionů obyvatel, avšak v roce 1713 dosáhlo číslo 102 milionů. Za hlavní příčinu je považován mor. Úmrtnost byla hodně vysoká. Jen bohatí lidé se dožívali 50 let, zatímco chudí jen 30 až 40 let. Polovina všech novorozenců umírala v kojeneckém věku. Smrt nešetřila ani královské rodiny, neboť z pěti dětí Ludvíka XIV. a Marie Terezy přežilo pouze jedno a anglická královna Anna pohřbila šestnáct svých dětí. Není tak divu, že z dvanácti dětí Petra I. a Kateřiny I. přežily pouze dvě dcery, Anna a Alžběta. Epidemie neuznávaly stavovské rozdíly. Petrovy současníci i rivalové – Ludvík XIV. z Francie a Karel XII. ze Švédska – trpěli neštovicemi...

Zakončíme tuto pestrobarevnou paletu jedním zajímavým paradoxem. Zámek ve Versailles ohromující svou krásou a proslulý dřevěný palác v Kolomenském byly postaveny téměř současně, avšak zatímco v Kolomenském paláci (dochoval se pouze nákres) byly zřízeny koupelny a toalety nejen pro pány, ale i pro služebnictvo, ve Versailles neměl koupelnu a toaletu ani král.

Cesta do Evropy přirozeně ještě více pobízela Petra k tomu, aby konkrétněji stanovil metody a prostředky k odstranění zaostalosti Ruskem od Evropy, která představovala tak rozsáhlou škálu pokroku a slabosti. Navíc mohl přebrat nebo zavrhnout prozápadní sympatie některých svých předchůdců. Jeho otec, car Alexej Michajlovič, si začal zvat důstojníky z ciziny, a právě on založil první divadlo, na jehož scéně byly k vidění Molièrovy inscenace. Kníže Vasilij Golicyn se zajímal o katolickou víru, zvláště o jezuitství. Carevna Sofja dávala přednost polské kultuře a uměla polsky. Car Fjodor založil Slovansko-řecko-latinskou akademii, jenž měla za cíl šířit a zlepšovat teologické vzdělání pro boj s vlivem západních heretiků. Další inklinovali k historii padlé Byzance a staromoskevská diplomatická tradice se často opírala o precedenty z historie této říše, kterou potkal tak neslavný konec. Dříve však byly výpůjčky a napodobení přijímány nesmírně zdrženlivě, a navíc bez jasně definovaného hlavního cíle. Na rozdíl od tohoto přístupu učinil Petr zcela jasnou a rozhodnou volbu: musíme přijmout to, co zajistí to nejpotřebnější – zachování a posílení nezávislosti Ruska a

jeho bezpečnost s pomocí moderní armády a loďstva. A pokud se Alexej Michajlovič ve svém „západním“ směřování držel dogmatických a politických preferencí (nepřátelství vůči „holandským mužikům“, kteří chtěli založit republiku či vůči Britům, kteří popravili svého krále atd.), pak se Petr rozhodl, že nebude brát v úvahu takové politické předsudky. Měl v plánu brát, studovat a využívat vše, co bylo v každém koutě světa progresivní proto, aby umocnil sílu Ruska. A není náhodou, že za nejlákavější příklady považoval Nizozemsko a Anglii, tedy jak by se dnes řeklo, země s jiným sociálním systémem – ne feudálním, ale buržoazním. Co se týče samotné evropské kultury, méně ho zajímal pokrok v oblasti umění, literatury, filozofie a hudby. Odbourání kulturní zaostalosti Ruska bude možné jen tehdy, když budeme myslet na to hlavní – nezávislost, bezpečnost a sílu Ruska – ostatní přijde později. Byl tak rozhodnutý, a tak se i choval, když cestoval po Evropě, i když se mohlo někdy zdát, že improvizuje.

Následujme však naše velké velvyslance a jejich doprovod. Riga, jež se tehdy nacházela na švédském území, byla prvním zahraničním městem, jenž Petr navštívil. V ní musela celá výprava zůstat kvůli pohybu ledu na Dvině celých jedenáct dní a pokud nebudeme počítat oslavy Velikonoc, nedalo se nic jiného dělat. I když jim Švédové oficiálně vzdávali poctu slavnostní salvou z děla při příjezdu i odjezdu poselstva, celkově přivítali moskevské představitele dosti chladně a velmi podezřívavě reagovali na Petrovu cestu, jež podnikl v době války s Tureckem. Když si Petr se svými společníky chtěl prohlédnout pevnost obléhanou před čtyřiceti lety carem Alexejem Michajlovičem, švédská stráž mu pohrozila palbou. Totéž se stalo, když se členové poselstva snažili dostat ke kotvišti nizozemských lodí. Petr následně z Rigy psal, že čas zde trávili „nedůstojně“ a bylo s nimi jednáno „jako s otroky“. Kromě toho s Rusy kšeftovali za trojnásobně vyšší ceny. Je zajímavé, že v budoucnu toto chladné přijetí v Rize bude jedním z oficiálních motivů pro vyhlášení války Švédsku.

Další etapou cesty, která trvala od 8. dubna do 2. května, byl pobyt v Kuronském vévodství, které bylo lénem polské koruny. V Mítavě přivítali Velké poselstvo velmi vřele a pohostinně.

Kromě oficiálního ceremoniálu se uskutečnila i soukromá schůzka Petra s vévodou Fridrichem Kazimírem. Žádná jednání důležitého politického charakteru se nakonala. Dne 2. května Petr odplul na lodi svatého Jiří do Královce. Tehdy car poprvé viděl Baltské moře, s nímž bude neodmyslitelně spjato vše, co bude v jeho životě a aktivitách hrát důležitou roli.

Dne 7. května Petr přicestoval spolu s dobrovolníky do Královce. Co se týče oficiálních velkých velvyslanců, ti do města dorazili po souši o 10 dní později. Kurfiřt Friedrich III. stojící v čele braniborsko-pruskému státu se již následující den setkal s Petrem, jenž zůstal inkognito, i když jeho tajemství bylo všem známo.

Kurfiřt se k Petrovi choval od samého počátku nesmírně laskavě, protože sázel na to, že ho využije pro své ambiciózní diplomatické cíle. Petr se ale rozhodl, že nevyužije čas před příchodem velkých velvyslanců k diplomatickým jednáním, ale k rozvoji svých dovedností v oblasti dělostřelectví u Heinricha Steitnera von Sternfelda, předního odborníka na danou oblast v Braniborsku. Žák, který v této věci již měl značné zkušenosti, ohromil učitele svými schopnostmi. V oficiálním osvědčení, které Petr následně obdržel, bylo řečeno, že Pjotr Michajlov je zručným a naprostým mistrem střelných zbraní. Pobyt v Královci měl však pro diplomacii velký význam, protože se jednalo o první diplomatickou akci, které se Petr přímo zúčastnil.

Iniciativu a zájem v ní projevil hlavně kurfiřt, a proto si musíme představit společníka, se kterým Petr vyjednával. Tehdejší kurfiřt braniborsko-pruského státu byl představitelem dynastie Hohenzollernů vládoucí Braniborsku od roku 1415. V době, kdy sem Petr přicestoval, se tato německá provincie, která povstala na obsazených dávných slovanských zemích, zvětšila svou rozlohou skoro čtyřikrát. Území pod kontrolou Hohenzollernů bylo součástí Svaté říše římské, avšak dynastie fakticky vystupovala jako císařův soupeř a neustále rozšiřovala své území za pomoci zvláště proradných a propracovaných diplomatických praktik. Braniborské kurfiřtství tak dosáhlo díky livonské válce, která skončila pro Rusko neúspěchem, připojení bývalého polského vazala, Pruska. Právě zde vzniká hlavní ohnisko budoucího německého militarismu v podobě Pruského království, které se později ukázalo při důležitých meznících historie jako vůdce celého Německa. K tomu však mělo tehdy ještě daleko, i když expanzivní tendence v brandenburské zahraniční politice se v plné míře projevovaly už při jednáních s Velkým poselstvem. Z vojenského a ekonomického hlediska byl pruský vojenský feudální stát Friedricha III. na stejné úrovni jako jiné větší země, avšak ze sociálního hlediska se však jednalo snad o nejzaostalejší část Německa. Rolníci, kteří tvořili hlavní část obyvatelstva, museli pociťovat podle Friedricha Engelse „strašlivé poměry, které nebyly ani v Rusku.“

Finance plynoucí z ohavného vykořisťování, nebo spíše drancování poddaných, šly hlavně na vojenské účely a za vlády Friedricha III. také na neúměrný, okázalý a fantaskní přepych královského dvora. I když kurfiřt Friedrich III. disponoval daleko menšími zdroji než

Francie, snažil se o to, aby se vyrovnal svou okázalostí a vnějším bohatstvím dvoru Ludvíka XIV., který tehdy patřil k nejvelkolepějším v Evropě. Právě tím si zkoušel získat Petrovu náklonnost. Dne 18. května Velké poselstvo přijelo do Královce. Kurfiřt vyslance přijal a k příležitosti příjezdu uspořádal neobyčejně efektní, dlouhou a velkolepou uvítací ceremonii. Zkusme se blíže podívat na podstatu velké diplomatické hry, která se skrývala za dělovými salvami, ohňostroji, bohatě prostřenými stoly, objetími a polibky, kterými kurfiřt nešetřil. Patrně se spoléhal na marnivost Petra I. a domníval se, že disponuje touto vlastností přinejmenším ve stejné míře jako on sám. Nehledě na svou minimální diplomatickou zkušenost však Petr velmi rychle odkryl hru svého nového vytříbeného „přítele“ už když sledoval spolu s kurfiřtem tu nádheru z okna královeckého hradu.

Rusové ve skutečnosti projevovali svou neústupnost už před oficiálním přijetím, kdy velcí velvyslanci rozhodně odmítali kurfiřtovy polibky na ruku, což by při přijetí znamenalo, že mu prokazují poctu stejně jako králi. Svůj cíl velvyslanci zformulovali následovně: „stvrzení dávného přátelství společného pro křesťanské státy, a to – války s Tureckem.“ Také poděkovali za vyslání inženýrů a důstojníků, které jim poskytlo Braniborské kurfiřtství během azovského tažení.

Válka s Tureckem byla pro Braniborské kurfiřtství zajímavá jen proto, že oslabovala sousední Polsko. Kurfiřt měl jiné priority, které zformuloval v návrhu spojenecké smlouvy, jež byla předána ruským velvyslancům 24. května a sestávala ze sedmi bodů.

Čtyři z těchto bodů, které ruská delegace ihned přijala, pojednávaly o potvrzení věčného přátelství, o vzájemném vydání povstalců, o příjezdu ruských občanů za účelem studia, o právu brandenburských kupců volně cestovat přes Rusko do Persie a dalších východních zemí za účelem obchodování s jantarem. Tyto podněty byly buď v souladu s přáními samotného Petra, anebo potvrzovaly v obecné podobě předchozí vztahy.

Jinak se ale Rusové stavěli ke třem dalším bodům, které okamžitě zamítli. Jeden z nich (sedmý v návrhu smlouvy) navenek vypadal v podstatě neškodně. Brandenburský kurfiřt usiloval o to, aby jeho velvyslance přijímali u carského dvora jako velvyslance královské, to znamená jako velvyslance Francie, Švédska, Rakouska či jiných větších států. Za tímto se skrýval vnitřní boj Friedricha s císařem Svaté říše římské, jejíž byl součástí a snaha o stejná práva. V případě, že by s tím Rusko souhlasilo, vyvolalo by to jistě nelibost Vídně – svého hlavního spojence ve válce s Tureckem, a proto ruští představitelé slíbili Friedrichovi, že se

budou k velvyslancům kurfiřta chovat jako královským jen v případě, že s tím bude rakouský dvůr souhlasit.

Ještě větší neshody ale vyvolat druhý bod, který počítal s uzavřením obranné unie mezi dvěma státy a závazek oboustranné pomoci při napadení jednoho z nich. Na tento bod navazoval bod třetí, podle kterého by Rusové museli garantovat kurfiřtovi moc nad Pruskem. Zaútočit na Braniborské kurfiřtství mohli pouze dvě země, Polsko a Švédsko. Polsko však bylo v tu dobu oslabeno vnitřními spory. Daleko vážněji vypadala situace ve vztahu ke Švédsku – tam se chystal nastoupit na trůn nový král Karel XII., který se bez ohledu na svůj věk projevoval velkou bojechtivostí a jistě by mohl pokračovat v obsazení celého baltského pobřeží, a hlavně brandenburských držav. Pokud by Petr přistoupil na kurfiřtovy požadavky, jednal by v rozporu s mírovou smlouvou, kterou uzavřel se Švédskem. Ve chvíli, kdy probíhala válka s Tureckem, by tak mohla vzniknout druhá fronta, na kterou by zjevně nestačily prostředky. Poslední požadavek – vláda nad Pruskem garantovaná Ruským impériem – skrýval nebezpečí, že Rusko proti sobě poštve i Polsko. Proto uvedené články Rusové zamítli, nicméně bylo nutné udržet si přátelské vztahy s Braniborskem. Kromě toho už tehdy Petr začal podle všeho přemýšlet o možnosti změny kursu své zahraniční politiky z jihu na sever, aby získal přístup k Baltskému moři. Ustrjalov píše, že „car v té době neměl v úmyslu se Švédskem bojovat“.

Během jednání s kurfiřtem 9. června našel Petr ze situace originální východisko. Proto, aby nevyvolal znepokojení a nevráživost ze strany Švédska, Petr nabídl, aby nebyl bod o unii do psaného textu zařazen, ale dohodl se na něm ústně, čímž potvrdil unii jen ústním slibem mezi čtyřma očima. Zároveň zdůraznil, že jedinou zárukou dodržení smlouvy, ať už písemné či ústní, je stále jen svědomí obou panovníků a že kromě Boha neexistuje nikdo, kdo by je mohl za porušení smlouvy soudit. Tak byla vzájemná ústní dohoda o oboustranné pomoci proti všem nepřátelům stvrzena stiskem ruky, polibky a přísahou.

5 Translatologický komentář

Rozdělení překladatelských transformací na formální a sémantické bylo převzato z publikace «Введение в теорию перевода для русистов» od Zdeňky Vychodilové.²⁷

5.1 Formální transformace

Transkripce

Transkripce je způsob převodu lexikální jednotky originálu cestou rekonstrukce její podoby pomocí grafických znaků jazyka překladu. Při transkripci reprodukuje zvukovou podobu cizojazyčného slova. V textu se objevilo mnoho cizích jmen, která byla do ruštiny převedena pomocí transkripce.

- (1) John Locke ← Джон Локк
- (2) Jean de La Fontaine ← Жан де Лафонтен
- (3) Henry Purcell ← Генри Пёрселл
- (4) Arcangelo Corelli ← Арканджело Корелли
- (5) Bartolomé Esteban Murillo ← Бартоломе Эстебан Мурильо
- (6) Antoni van Leeuwenhoek ← Антони Ван Левенгук

Transliterace

Transliterace je způsob převodu lexikální jednotky originálu cestou rekonstrukce její podoby pomocí grafických znaků jazyka překladu. Při transliteraci reprodukuje podobu grafickou. Jedná se o častý postup při překladu bezekvivalentního lexika.²⁸ Kromě překladu bezekvivalentního lexika se daná transformace široce využívá i při přepisu ruských jmen do latinky.

- (1) Петр Михайлов → Pjotr Michajlov
- (2) Кузьма Нефимонов → Kuzma Něfimonov
- (3) Емельян Украинцев → Jemeljan Ukrajincev
- (4) Изяслав → Izjaslav
- (5) Н. Устрялов → N. Ustrjalov
- (6) Посольский приказ → Posolskij prikaz
- (7) Федор Алексеевич Головин → Fjodor Alexejevič Golovin
- (8) Прокофий Богданович Возницын → Prokofij Bogdanovič Voznicyn
- (9) Нерчинский договор → Něrčinská smlouva

²⁷ VYCHODILOVÁ, Zdeňka: Введение в теорию перевода для русистов. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013. ISBN: 978-80-244-3417-9.

²⁸ HRDLIČKA, Milan. *Literární překlad a komunikace*. Praha: ISV, 2003. s. 140. ISBN 80-86642-13-5.

Záměna gramatických kategorií

Záměna gramatických kategorií se týká především záměny čísla, slovesného času a slovesného vidu.

- (1) Собственно, это была первая дипломатическая акция, в которой Петр принимает непосредственное участие. (přítomný čas, vid nedokonavý)
...protože se jednalo o první diplomatickou akci, které se Petr přímo zúčastnil. (minulý čas, vid dokonavý)
- (2) Правда, еще в 1075 году киевский князь Изяслав ездил к императору Максимилиану IV в Майнц. (minulý čas, vid nedokonavý)
Je sice pravda, že kyjevský kníže Izjaslav v roce 1075 odjel do Mohuče za císařem Maxmiliánem IV. (minulý čas, vid dokonavý)
- (3) Петр уже давно стал учиться у них: был и бомбардиром, и шкипером, охотно перенимая любое мастерство. (číslo jednotné)
Petr se ve skutečnosti od nich začal učit už dávno: sloužil jako svobodník dělostřelectva a kapitán obchodní lodi, a přitom se rád učil novým dovednostem. (číslo množné)
- (4) Посольству предписывалось нанять на русскую службу иностранных морских офицеров... (číslo jednotné)
Poselstvo mělo nařízeno, aby najalo do ruských služeb námořní důstojníky... (číslo množné), lze také přeložit
- (5) Далее следовал целый список оружия, материалов для производства вооружения — все, вплоть до тканей на морские флаги. (číslo množné)
Dále následoval seznam zbraní, materiálu pro výrobu výzbroje, jednoduše vše až po látky na námořní vlajku. (číslo jednotné)
- (6) Друзья-иноземцы из Немецкой слободы тоже наперебой рассказывали о своих странах... (číslo množné)
Jeho přátelé z ciziny z Německého předměstí mu hodně vyprávěli o své vlasti... (číslo jednotné)

(7) ... когда Русь оказалась в особо тяжелых условиях... (číslo množné)

... když se ocitla ve zvláště obtížné situaci... (číslo jednotné)

(8) Кроме официальных церемоний... (číslo množné)

Kromě oficiálního ceremoniálu... (číslo jednotné)

(9) Впервые царь увидел Балтийское море, с которым... (vid dokonavý)

Tehdy car poprvé viděl Baltské moře, s nímž... (vid nedokonavý)

Záměna slovních druhů

Jedná se o nominalizaci (záměna podstatným jménem), adjektivizaci (záměna přídavným jménem), pronominalizaci (záměna zájmenem) nebo verbalizaci (záměna slovesem).

Nominalizace

(1) Возобновлять аналогичный союз с Польшей было нельзя...

Obnova podobné unie s Polskem nebyla možná...

(2) ... с помощью главного бранденбургского специалиста в этой области фон Штернфельда

... u Heinricha Steitnera von Sternfelda, předního odborníka na danou oblast v Braniborsku

Adjektivizace

(1) ... реагируя на поездку царя, предпринятую в момент войны с Турцией

... reagovali na Petrovu cestu, jež podnikl v době války s Tureckem

Pronominalizace

V příkladové větě se dvakrát opakuje slovo „Evropa“. V přeloženém textu jsem se chtěl vyhnout opakování, a proto jsem podstatné jméno převedl zájmenem.

(1) ...Московское государство теперь должно было догнать Европу и открыть себя

Европе

... Moskevský stát měl nyní za úkol Evropu dohnat a otevřít se jí...

Verbalizace

- (1) своим примером побудить подданных к путешествиям в чужие края
na svém příkladu podpořit své poddané, aby cestovali do ciziny

- (2) Создавалось впечатление, будто в Москве надеялись склонить их к переходу в христианство.
Zdálo se tak, že Moskva je chce naklonit k tomu, aby konvertovali ke křesťanství.

- (3) Но дело в том, что еще в конце января русский посланник Кузьма Нефимонов добился наконец после долгих и тяжелых переговоров заклочения...
Ve skutečnosti se však ruskému vyslanci Kuzmovi Něfimonovovi v únoru 1697 nakonec podařilo po dlouhých a těžkých jednáních uzavřít...

Záměna větných členů

Probíhá v případě, kdy se mění neshodný přívlastek na shodný a naopak. V případě ruštiny je častější neshodný přívlastek, ale v češtině je typičtější shodný přívlastek.

- (1) Последствия этого 18-месячного путешествия оказались чрезвычайно важными, даже если вначале цели Петра... (neshodný přívlastek)
Dopady této osmnáctiměsíční cesty měly mimořádný význam, třebaže Petrovy cíle... (shodný přívlastek)

- (2) Франция являлась союзником султана. (neshodný přívlastek)
Francie byla sultánovým spojencem. (shodný přívlastek)

- (3) Ученые Европы освободились от религиозных догм... (neshodný přívlastek)
Европští badatelé se vymaňovali z náboženských dogmat... (shodný přívlastek)

- (4) ...знаменитый петровский дипломат и вице-канцлер (shodný přívlastek)
...výborný diplomat a vicekancléř Petra I. (neshodný přívlastek)

- (5) Многие страны Европы начинают расхватывать территории Африки... (neshodný přívlastek)
Mnoho evropských zemí začíná dobývat území Afriky... (shodný přívlastek)

- (6) Версальский дворец, поражающий своим великолепием... (пřívlastek shodný)
Zámek ve Versailles ohromující svou krásou... (пřívlastek neshodný)

Univerbizace

Při univerbizaci vzniká ze dvouslovného či víceslovného pojmenování jednoslovné.

- (1) ...впервые в Европу отправился русский царь собственной персоной
...se ruský car vydal do Evropy osobně vůbec poprvé
- (2) Запад влиял на Петра, царь оказал огромное влияние на Россию, ...
Západ ovlivňoval Petra, car značně ovlivnil vývoj Ruska a...
- (3) Так как он имел дело с внешнеполитическим ведомством, работавшим...
Protože jednal s ministerstvem zahraničí, které fungovalo...

Multiverbizace

Při multiverbizaci vzniká z jednoslovného pojmenování dvouslovné či víceslovné.

- (1) И он принял решение ехать в Европу, ибо под Азовом понял, что...
Rozhodl se tedy, že pojede do Evropy, neboť u Azova pochopil, že...
- (2) Однако Петр отдавал себе отчет в том, ...
Petr I. si však uvědomoval, jak ...
- (3) Так как он имел дело с внешнеполитическим ведомством, работавшим по старинке, ...
Protože jednal s ministerstvem zahraničí, které fungovalo podle starých zvyků, ...
- (4) Здесь из-за ледохода на Двине...
V ní musela celá výprava zůstat kvůli pohybu ledu na Dvině...
- (5) С собой везли много денег...
S sebou vezli velký obnos peněz...
- (6) Многие страны Европы начинают расхватывать территории Африки и ведут позорную работоторговлю.

Mnohé evropské země si začínají rychle rozebírat území Afriky a vedou hanebný obchod s otroky.

(7) И вот взаимное устное обещание помогать друг другу против всех неприятелей было дано, скреплено рукопожатием, поцелуями и клятвой.

Tak byla vzájemná ústní dohoda o oboustranné pomoci proti všem nepřítelům stvrzena stiskem ruky, polibky a přísahou.

Záměna slovosledu ve větě

Změny slovosledu vychází z rozdílů ruštiny a češtiny.

(1) Маршрут посольства, установленный заранее, менялся на ходу.

Původní plán cesty poselstva se v průběhu cesty měnila.

(2) Позднее в первом в России сочинении о ее внешней политике...

Ve vůbec prvním spise o ruské zahraniční politice vydaném v Rusku...

(3) Русские никогда не будут народом истинно цивилизованным, потому что...

Rusové nikdy nebudou skutečně civilizovaným národem, protože...

(4) Между прочим, среди переводчиков находился Петр Шафиров...

Mezi překladateli byl mimo jiné i Petr Šafírov...

Dekomprese

Pro ruský odborný styl je charakteristické užívání přechodníků a přídavných jmen slovesných. Pomocí těchto jevů dochází ke kondenzaci textu. Překladatel může danou konstrukci buď zachovat, nebo využít rozvolňovací prvky.

(1) Вступив с ним в разговор, он удивился его остроумию и, услышав, что тот знает польский, французский и немецкий языки, велел зачислить его переводчиком в Посольский приказ.

Poté, co se s ním dal do řeči, překvapil Petra jeho důvtip, a když zaslechl, že ovládá polštinu, francouzštinu a němčinu, nařídil, aby ho zaměstnali jako překladatele v Posolském prikazu. (v prvním případě byl přechodník minulý přeložen do češtiny předložkovou vazbou, ve druhém byl přechodník minulý přeložen vedlejší větou)

(2) Во всяком случае, большинство историков сходятся в том, что он был сыном польского еврея, принявшего православие.

V každém případě se většina historiků shoduje na tom, že to byl syn polského Žida, který přijal pravoslaví. (přídavné jméno slovesné minulé činné bylo do češtiny přeloženo vedlejší větou)

(3) Рига, находившаяся на территории, завоеванной Швецией, была... → Riga, jež se tehdy nacházela na švédském území, ... (přídavné jméno slovesné minulé činné bylo do češtiny přeloženo vedlejší větou)

(4) Ученик, уже имевший немалый опыт в этом деле, поразил учителя своими способностями. → Žák, který v této věci již měl značné zkušenosti, ohromil učitele svými schopnostmi. (přídavné jméno slovesné minulé činné bylo do češtiny přeloženo vedlejší větou)

Záměna gramatického statusu věty

Při změně gramatického statusu věty dochází především k záměně činného a trpného rodu. Vysloužilová uvádí, že pokud je činitelem děje osoba nebo kolektivní činitel, je v ruštině trpná konstrukce. Čeština naopak dává přednost činnému vyjádření.²⁹

(1) ... наказ был собственноручно написан самим Петром (trpná konstrukce)

... instrukce vlastnoručně sepsal samotný Petr ... (činná konstrukce)

(úsek lze přeložit i následovně: „instrukce byly vlastnoručně sepsány samotným Petrem“; ačkoli není nutné trpnou konstrukci v ruštině překládat do češtiny činnou konstrukcí, rozhodl jsem při překladu pro tuto transformaci proto, že v češtině zní činná konstrukce přirozeněji)

Spojení vět

Toto transformaci jsem při překladu používal poměrně často. V originálním textu bylo mnoho izolovaných jednoduchých vět, které jsem při překladu spojil do většího celku a text tak díky tomu působí ucelenějším dojmem. Text je proto i čtivější a lépe pochopitelný, protože věty nejsou izolované, ale jsou propojeny do větších logických celků.

²⁹ VYSLOUŽILOVÁ, Eva. *Cvičebnice překladatelství a tlumočnictví pro ruštináře: určeno pro posluchače FF UP*. Olomouc: Univerzita Palackého, 1994. s. 7. ISBN 80-7067-323-0

(1) Посольству предписывалось нанять на русскую службу иностранных морских офицеров и матросов. При этом настоятельно подчеркивалось, что ими должны быть люди, прошедшие службу с самых нижних чинов, выдвинувшиеся благодаря умению и заслугам, «а не по иным причинам».

Poselstvo mělo nařízeno, aby najalo do ruských služeb námořní důstojníky a námořníky ze zahraničí, přičemž byl kladen mimořádný důraz na to, aby to byli lidé, kteří si prošli službou od těch nejnižších hodností a kteří se vypracovali výše díky dovednostem a zásluhám, a „ne z jiných příčin“.

(2) Подробно описать движение и деятельность Великого посольства у нас нет возможности, для этого историку М. М. Богословскому потребовалось написать целый большой том объемом свыше шестисот страниц. Остановимся лишь на главном.

Nemáme možnosť podrobne popsať cestu a aktivity Veľkého poselstva – k tomu potreboval historik M. M. Bogoslovskij celý veľký svazek čítajúci pres šesť set strán, a proto se zaměříme pouze na to hlavní.

(3) Убедительное доказательство тому — сама Франция. Ее изумительная культура во всем, начиная с языка, выросла из римско-латинской античности.

Přesvědčivým důkazem toho je i samotná Francie, jejíž jedinečná kultura, počínaje jazykem, má kořeny v kulturách starověkého Řecka a Říma.

(4) Европейская экспансия не знала пределов. Огромные пространства океанов не служили преградой.

Evropská expanze neznala hranic a ani obrovské plochy oceánů nepředstavovaly žádnou překážku.

(5) Jeho otec, car Alexej Michajlovič, si začal zvat důstojníky z ciziny, a právě on založil první divadlo, na jehož scéně byly k vidění Molièrovy inscenace.

Его отец, царь Алексей Михайлович, начал приглашать иностранцев-офицеров. И он же завел первый театр, на сцене которого пытались ставить Мольера.

5.2 Sémantické transformace

Konkretizace

Při této transformaci překladatel provádí náhradu slova s širším významem za slovo s užším významem.

(1) Возобновлять аналогичный союз с Польшей было нельзя, ибо король Ян Собеский умер летом 1696 года, ...

Obnova podobné unie s Polskem nebyla možná, neboť v červnu roku 1696 umřel král Jan III. Sobieski... (roční období bylo zaměněno konkrétní kalendářním měsícem)

(2) Русский историк прошлого века, автор шеститомной истории петровского царствования Н. Устрялов писал, что...

Ruský historik 19. století a autor šestidílné publikace o vládnutí Petra I., N. Ustrjalov, psal, že... (formulaci „историк прошлого века“ jsem nahradil konkrétním stoletím, protože u textu dochází k zastarávání a v průběhu času už by text nemusel být aktuální, a proto jsem spojení „minulé století“ nahradil stoletím konkrétním)

(3) Он поехал в Европу с решимостью направить свою страну по западному пути. Jel do Evropy s odhodláním nasměřovat Rusko podle západního vzoru.

(spojení „свою страну“ jsem nahradil konkrétním označením státu – Ruska“, v tomto případě byla konkretizace nutná, protože spojení „svá země“ může v různých případech označovat různé země, v tomto případě měl autor na mysli právě Rusko)

(4) В отличие от такого подхода, Петр делает совершенно ясный, решительный выбор...

Na rozdíl od tohoto přístupu učinil Petr zcela jasnou a rozhodnou volbu... (obecné sloveso „делать“ jsem nahradil v češtině konkrétnějším „učinil“)

(5) Собственно, это была первая дипломатическая акция, ...

...protože se jednalo o první diplomatickou akci, ... (obecné sloveso „быть“ jsem nahradil v češtině konkrétnějším „jednat se o“)

Generalizace

V případě generalizace je slovo s užším významem je v daném případě nahrazeno slovem s širším významem.

- (1) В определенном смысле эффект оказался взаимным: Запад влиял на Петра...
V jistém smyslu byl efekt vzájemný: Západ ovlivňoval Petra... (konkrétnější sloveso „оказаться“ jsem nahradil v češtině obecnějším „být“)

Modulace významu

V rámci překladu jsem se setkal s případy metonymie (první a druhý příklad) a synekdochy (třetí příklad). Při překladu metonymie jsem nepřistoupil k doslovnému překladu, ale nahradil jsem vlastní jméno spojením – vlastní jméno + podstatné jméno. Ve třetím příkladu jsem nahradil město „Madrid“ označením státu. Ačkoli jsem nepřistoupil k přímému překladu, neznamená to, že tyto věty takovým způsobem přeložit nelze, např. ve druhém případě lze ponechat spojení „četl Nestora“ a ve třetím příkladě lze použít překlad „Madrid ovládal“.

- (1) ... театр, на сцене которого пытались ставить Мольера.
... divadlo, na jehož scéně byly k vidění Molièrovy inscenace.
- (2) Он знал историю (читал Нестора!) и понимал, что...
Dobře se orientoval v dějinách (četl Nestorovo dílo „Pověst dávných let“) a chápal, že...
- (3) Огромная часть Северной и Южной Америки управлялась из Мадрида.
Španělsko ovládalo obrovskou část Severní a Jižní Ameriky.

Antonymický překlad

- (1) Для этого необходимо знать не меньше их, и потому...
Je tudíž nutné, aby věděl více než oni, a proto...
- (2) В обильной литературе о Петре немало путаницы и противоречий в этом вопросе.
V početné literatuře je o Petrovi v této otázce spousta nejasností a rozporů.
- (3) Ученик, уже имевший немалый опыт в этом деле, поразил ...
Žák, který v této věci již měl značné zkušenosti, ohromil...

Celková přeměna

Týká se především překladu frazeologizmů a idiomatických slovních spojení.

- (1) Словом, ему прожужжали все уши этой Европой.
Zkratka nedokázali o Evropě přestat mluvit.
- (2) Головин — человек совсем иного склада, начиная с того, что...
Golovin byl člověk ze zcela jiného těsta počínaje tím, že...
- (3) ... хотя эта тайна была шита белыми нитками
...i když jeho tajemství bylo všem známo
- (4) Третьим был Прокофий Богданович Возницын, [...], человек старого закала...
Třetím byl Prokofij Bogdanovič Voznicyn, [...], člověk s konzervativními názory a postoji...

Rozšíření informačního základu

Пřekladaatel při překládání dodává do textu informaci, která nebyla v originále obsažena. V rámci prvního příkladu jsem ruský základ rozšířil a blíže specifikoval přidáním slova „vývoj“, jsem konkretizoval oblast, na kterou měl Petr vliv.

- (1) Запад влиял на Петра, царь оказал огромное влияние на Россию, ...
Západ ovlivňoval Petra, car značně ovlivnil vývoj Ruska (v rámci prvního příkladu jsem ruský základ rozšířil a blíže specifikoval přidáním slova „vývoj“, čímž jsem konkretizoval oblast, na kterou měl Petr vliv)
- (2) В конце марта посольство пересекло границу и вступило на принадлежавшие Швеции земли, направляясь к Риге.
Na konci března poselstvo překročilo ruskou hranici, vstoupilo na švédské území a mířilo k Rize. (obecné označení „hranice“ jsem nahradil spojením „ruská hranice“, aby bylo jasné, ve kterém bodě cesty jsou a jakou hranici Velké poselstvo zrovna překročilo)

Závěr

Bakalářská práce se zabývá překladem fragment kapitoly Velké poselstvo z knihy Petr I. autora Nikolaje Molčanova. Cílem bylo přeložit daný text a doplnit ho komentářem, který popisuje překladatelské transformace, které se v textu vyskytly. Práce je rozdělena na teoretickou a praktickou část.

Kapitola 2 se zabývá charakteristikou odborného stylu. Představuje základní rysy odborného textu a také dělení na základní podtypy. Hlavním zdrojem pro tuto část byly např. publikace Překlad a překládání (Knittlová a kol., 2010), Stylistika pro žurnalisty od (Minářová, 2011) nebo Ruština pro veřejnou správu (Oxana Dlouhá, 2008).

Kapitola 3 vysvětluje na příkladech některé rysy překládaného textu a upozorňuje na to, že se jedná o populárně-naučný styl.

Kapitola 4 zahrnuje samotný text překladu. Do překladu byly zařizeny vysvětlivky pod čarou, které objasňují ruské reálie. Zařadil jsem je to textu pro vyjasnění některých pojmů a také pro přiblížení reálií čtenáři.

Kapitola 5 sestává z translátologického komentáře. Komentář je rozdělen do dvou částí. Část 5.1 se zabývá formálními transformacemi a část 5.2 rozebírá sémantické transformace. V rámci komentáře jsem ke každému druhu transformace uvedl definici a následně několik příkladů. Při překladu textu byly využity především formální transformace (např. transliterace: Прокофий Богданович Возницын → Prokofij Bogdanovič Voznicyn; záměna gramatických kategorií: все, вплоть до тканей на морские флаги → jednoduše vše až po látky na námořní vlajku; dekomprese: Рига, находившаяся на территории... → Riga, která se nacházela na území...). Při překladu jsem čerpal především z tištěných slovníků. Mimo ně jsem používal internetový slovník <https://slovníky.lingea.cz/> a výkladový slovník <http://gramota.ru>. Pro překlad historických termínů jsem však využíval výhradně tištěné slovníky.

Na závěr bych chtěl poznamenat, že ačkoliv se mohou zdát internetové slovníky (např. <https://slovníky.lingea.cz/>) jako dostatečný zdroj pro vyhledávání slov a slovních spojení, dospěl jsem k názoru, že opak je pravdou. V rámci textu jsem se setkal se slovy, která nebyla v internetové slovníku obsažena. Jednalo se především o historické výrazy jako např. салтан či басурман a odborné termíny z oblasti hodností (урядник, шкипер). Z toho vyplývá, že i

když je užívání internetových slovníků pohodlnější a rychlejší, tak slovníky tištěné stále hrají nedocenitelnou roli při překladu.

Резюме

Темой настоящей бакалаврской работы является перевод научного текста из области истории. Для перевода я выбрал книгу Николая Николаевича Молчанова под названием Петр I., конкретно главу Великое посольство, которая представляет собой пример текста научно-популярного стиля.

Работа состоит из двух частей: теоретической и практической. Теоретическая часть рассказывает о научном стиле. Цель научного стиля – дать точную, четкую и полную информацию, которая имеет внутреннюю логическую структуру. Научный стиль обладает следующими свойствами: часто письменная обработка, монологическая форма, публика как адресат, присутствие терминов, точность, понятность и систематичность.

Тексты, написанные в научном стиле, имеют чаще всего письменную форму. Из данного свойства вытекает то, что письменное высказывание должно быть полным с точки зрения содержания и формы. Причина этого заключается в отсутствии обратной связи от адресата, нет ситуационного контекста, и автор не может полагаться на вспомогательную роль интонации, жестов и мимики. Поскольку научный стиль насыщен терминами, он должен быть четким с точки зрения языка и стилистики.

Для научного стиля типично использование устойчивых выражений как, например, с целью, в связи с, в результате. Научный стиль также характерен тем, что в текстах данного стиля очень мало проявляется личность автора. В практике так мы можем встретиться с использованием безличных предложений, обобщенно-личных предложений и страдательного залога.

Следующая характерная черта научного стиля – термины. Терминология содержит в себе большое количество заимствованных слов (интернационализмов), что отражает тенденцию к стандартизации науки. Присущее научному стилю также использование абстрактной лексики. Примером абстрактной лексики являются слова как, например, фактор, эффект, интенсивность или качество.

В научном стиле также появляются разные выражения, символы, таблицы и диаграммы.

Научный стиль, как и другие функциональные стили, включает в себе разные подстили. В бакалаврской работе выделяется особое внимание трем подстилам: собственно-научному, учебному и научно-популярному.

Тексты собственно-научного подстила предназначены для специалистов, которые обладают определенным знанием по данной теме и языком, которым текст написан. Учебный стиль – это подстила, которым написаны учебники. Цель данного подстила заключается не только в презентации теории, но приводит и методы для усвоения теории.

Автором научно-популярного подстила является специалист, обращающийся к читателю, который имеет небольшие знания в данной теме. Автор такого текста старается любопытным способом изложить даже и трудные для понимания явления. В отличие от собственно-научного стиля, научно-популярному стилю присущий разговорный стиль. Также употреблены и экспрессивные средства речи. Терминология резко ограничена.

Практическая часть настоящей бакалаврской работы разделена на три главы. Первая глава включает в себя перевод текста. Предметом второй главы является глоссарий, составленный из избранных терминов из истории. Встречаемые в тексте термины упорядочены в словаре в алфавитном порядке. У каждого из терминов приводится окончание в родительном падеже и грамматический род. В словарь включены как однословные термины, так и словосочетания. В переведенном тексте появились названия чинов (бомбардир, генерал-адмирал, урядник) и дворянских титулов (герцог, император, хан).

Третья глава содержит комментарий к переводу. Комментарий занимается переводческими приемами. В главе приводится деление из публикации «Введение в теорию перевода для русистов» Зденьки Выходиловой, которая делит переводческие приемы на две группы: формальные и семантические трансформации.

Во время перевода замечены формальные трансформации как транслитерация (Прокофий Богданович Возницын → Prokofij Bogdanovič Voznicyn, Посольский приказ → Posolskij prikaz, Петр Михайлов → Pjotr Michajlov), замена грамматических категорий (принимает участие → zúčastnil se, нанять на русскую службу → aby najalo do ruských služeb, умирала → umřela), замена частей речи (номинализация: возобновлять аналогичный союз → obnova podobné unie; адъективация: реагируя на

поездку царя → reagovali na Petrovu cestu; прономинализация: Московское государство теперь должно было догнать Европу и открыть себя Европе → Moskevský stát měl nyní za úkol Evropu dohnat a otevřít se jí; вербализация: побудить подданных к путешествиям → podpořit své poddané, aby cestovali).

Далее встречается типична для научного стиля замена частей речи. При переводе она проявляется тем, что в русском предложении несогласованное определение, в чешском предложении, наоборот, чаще встречается согласование определение. Примеры: союзник султана → sultánův spojenec, ученые Европы → evropští badatelé, Многие страны Европы → Mnoho evropských zemí).

Следующие формальные трансформации – универбизация (собственной персоной → osobně) и мултивербизация (много денег → velký obnos peněz, работорговля → obchod s otroky, рукопожатие → stisk ruky).

Очень распространённой формальной трансформацией были замена порядка слов (Маршрут посольства, установленный заранее, менялся на ходу. → Původní plán cesty poselstva se v průběhu cesty měnila; Русские никогда не будут народом истинно цивилизованным, потому что.... → Rusové nikdy nebudou skutečně civilizovaným národem, protože...) и компрессия выражения (Вступив с ним в разговор, он удивился... → Poté, co se s ním dal do řeči, překvapil...; Рига, находившаяся на территории, завоеванной Швецией, была... → Riga, jež se tehdy nacházela na švédském území, ...). Потребность замены порядка слов вытекает из характера обоих языков. Деепричастия и причастия свойственны именно для русской язык. В чешском языке деепричастия используются очень мало. Чаще всего деепричастия переводятся придаточным предложением.

Далее выделяется замена грамматического статуса предложения. Для русских научный стиль характерна страдательная конструкция. Чешский текст предпочитает действительную конструкцию. В переводе проявятся данное явление наследующим образом: наказ был собственноручно написан самим Петром → instrukce vlastnoručně sepsal samotný Petr.

Последняя мной описанная формальная трансформация – это объединение предложений. Данной явление появилось, например, в предложении: Европейская экспансия не знала пределов. Огромные пространства океанов не служили преградой. → Evropská expanze neznala hranic a ani obrovské plochy oceánů nepředstavovaly žádnou

překážku. Данная трансформация являлась довольно часто, потому что оригинальный текст содержит большое количество изолированных простых предложений, которые было нужно объединить.

При переводе встречались также семантические трансформации. Данная группа трансформаций включает в себя, например, конкретизацию (делать выбор → učinit volbu, быть → jednat se o), генерализацию (эффект оказался → efekt byl), модуляция значений (театр, на сцене которого пытались ставить Мольера. → ...divadlo, na jehož scéně byly k vidění Molièrovy inscenace), антонимический перевод (знать не меньше → věděl více než), целостное преобразование (человек старого закала → člověk s konzervativními názory a postoji) и расширение информационной основы (оказал огромное влияние на Россию → ovlivnil vývoj Ruska, пересекло границу → překročilo ruskou hranici).

Seznam použité literatury

Primární zdroj

1. МОЛЧАHOV, Николай Николаевич. Петр I. Москва: Эксмо, 2003. ISBN 5-699-04139-7.

Literatura

1. BISCHOFOVÁ, Jana a Univerzita Karlova. *Čeština pro středně a více pokročilé*. Praha: Karolinum, 1999. ISBN 978-80-7184-921-6.
2. ČECHOVÁ, Marie. *Současná česká stylistika*. Praha: ISV, 2003. s. 189. ISBN 80-86642-00-3.
3. DOLEŽEL, Lubomír, Karel HAUSENBLAS a František DANEŠ. *Kapitoly z praktické stylistiky*. Praha: Orbis, 1955, s. 29.
4. DLOUHÁ, Oxana. *Ruština pro veřejnou správu*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008. ISBN 978-80-7380-112-0.
5. HAUSER, Přemysl. *Nauka o slovní zásobě*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986.
6. HAVRÁNEK, Bohuslav. Psaní ruských jmen v češtině. In: *Naše řeč*, Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, 1949, roč. 33, č. 3–4, s. 41–46. ISSN 0027-8203.
7. HRDLIČKA, Milan. *Literární překlad a komunikace*. Praha: ISV, 2003. ISBN 80-86642-13-5.
8. HRDLIČKA, Milan. Odborný text a jeho translace. In: *Antologie teorie odborného překladu*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta, 2010. ISBN 978-80-7368-801-1.
9. HRDLIČKA, Milan. *Překladatelské miniatury*. Praha: Karolinum, 1995. ISBN 80-7066-987-X.
10. HUBÁČEK, Jaroslav. *Čeština pro učitele*. Odry: Vade Mecum Bohemiae, 2010. ISBN 978-80-86041-37-7.
11. CHVOSTOV, Vladimír Michajlovič. Dějiny diplomacie, Díl 1. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1961, s. 770
12. FILKA, Jaroslav. *Metodika tvorby diplomové práce: praktická pomůcka pro studenty vysokých škol*. Brno: Knihař, 2002. ISBN 80-86292-05-3.
13. KNITTLOVÁ, Dagmar a kolektiv. *Překlad a překládání*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, 2010. ISBN 978-80-244-2428-6.

14. KUBÍK, Miloslav a FORMANOVSKAJA, Natal'ja Ivanovna. *Osnovy jazykoznanija dlja rusistov*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1985.
15. MINÁŘOVÁ, Eva. *Stylistika pro žurnalisty*. Praha: Grada, 2011. ISBN 978-80-247-2979-4.
16. NEDOMOVÁ, Zdeňka a Ostravská univerzita. *Funkcional'naja stilistika ruskogo jazyka*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2010. ISBN 978-80-7368-793-9.
17. NEDOMOVÁ, Zdeňka a RUDINCOVÁ, Blažena. *Vybrané kapitoly z funkční stylistiky a funkční gramatiky ruštiny*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2003. ISBN 80-7042-891-0.
18. *Ottův slovník naučný: illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. V Praze: J. Otto, 1907. sv. 26.
19. VYDRA, Zbyněk, Michal ŘOUTIL, Jitka KOMENDOVÁ, Kateřina HLOUŠKOVÁ a Michal TĚRA. *Dějiny Ruska*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2017. Dějiny států. ISBN 978-80-7422-324-2
20. TEJNOR, Antonín. *Český jazyk I-IV pro střední školy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986.
21. TOMAŠEVSKIJ, Boris Viktorovič, Karel ŠTINDL a Renáta ŠTINDLOVÁ. *Teorie literatury*. Praha: Lidové nakladatelství, 1970
22. VYCHODILOVÁ, Zdeňka. *Введение в теорию перевода для русистов*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2013. ISBN 978-80-244-3417-9.
23. VYSLOUŽILOVÁ, Eva. *Cvičebnice překladatelství a tlumočnictví pro ruštináře: určeno pro posluchače FF UP*. Olomouc: Univerzita Palackého, 1994. ISBN 80-7067-323-0.

Elektronické zdroje

1. STELLNER, František. *Velké poselstvo Petra Velikého: Proč putoval car osmnáct měsíců Evropou?* [online]. 100+1 zahraniční zajímavost, 2018 [cit. 16.6.2021]. Dostupné z: <https://www.stoplusjednicka.cz/velke-poselstvo-petra-velikeho-proc-putoval-car-osmnact-mesicu-evropou>

Knížní slovníky

1. ČERMÁK, František a Jiří HRONEK. *Slovník české frazeologie a idiomatiky: Výrazy slovesné*. Praha: Academia, 1994. sv. 2, ISBN 80-200-0503-X

2. ČERMÁK, František, HRONEK, Jiří a Jaroslav MACHAČ. *Slovník české frazeologie a idiomatiky, 2: Výrazy neslovesné*. Praha: Leda, 2009. ISBN 9788073352172
3. DEMEK, Jaromír; PLOTNIKOV, Bronislav Aleksandrovič a V. M. JACUCHNO a Univerzita J.E. Purkyně v Brně. *Rusko-český a česko-ruský slovník obecných geografických termínů*. Brno: Univerzita J.E. Purkyně, 1985
4. DLOUHÝ, Miloslav a Leontij Vasiljevič KOPECKIJ. *Školní rusko-český slovník: pomocná kniha pro základní devítileté školy a školy 2. cyklu*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1983
5. HAVRÁNEK, Bohuslav; HORÁLEK, Karel a KOPECKIJ, Leontij Vasiljevič. *Velký rusko-český slovník*. Praha: ČSAV, 1952-1964
6. LEŠKA, Oldřich a Leontij Vasiljevič KOPECKIJ. *Rusko-český slovník*. Praha: SPN, 1978. sv. 1.
7. LEŠKA, Oldřich a Leontij Vasiljevič KOPECKIJ. *Rusko-český slovník*. Praha: SPN, 1978. sv. 2
8. MANOCHYN, Nikolaj Vasiljevič. *Rusko-český slovníček pro četbu bibliotéky "Ruské slovo"*. Praha: A.G. Wynnyczuk, 1944
9. PLESKÝ, Rostislav; ŠROUFKOVÁ, Miloslava a Marta VENCOVSKÁ. *Rusko-český, česko-ruský slovník*. Praha: Leda, 1998. ISBN 80-85927-41-1
10. POHLEI, Pavel; HORÁLEK, Karel; ILEK, Bohuslav a Leontij Vasiljevič KOPECKIJ. *Česko-ruský slovník*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1970
11. NAJBRT, Václav. *Rusko-český slovník*. Uherské Hradiště: nákladem A. Kiesswetra, 1938
12. *Rusko-český, česko-ruský velký slovník*. Brno: Lingea, 2009. ISBN 978-80-87062-65-4.
13. SÁDLÍKOVÁ, Marie. *Velký česko-ruský slovník*. Voznice: Leda ve spolupráci se Slovanským ústavem AV ČR, 2005. ISBN 80-7335-048-3
14. STEIGEROVÁ, Marie. *Česko-ruský, rusko-český kapesní slovník*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2005. ISBN 80-7182-185-3
15. ŠTĚPÁNEK, Karel. *Mluvnice jazyka ruského, I. díl*. Praha: A. Wiesner, 1921

Elektronické slovníky

1. <http://gramota.ru>
2. <https://slovníky.lingea.cz/>

Пříloha č. 1: Text originálu

ВЕЛИКОЕ ПОСОЛЬСТВО

В истории дипломатии трудно найти столь знаменательное предприятие, каким оказалось русское Великое посольство в Западную Европу 1697—1698 годов. С точки зрения достижения конкретных внешнеполитических задач, поставленных перед этим посольством, оно завершилось неудачей. Однако по своим реальным практическим последствиям оно имело поистине историческое значение прежде всего для отношений между Россией и европейскими странами, а в дальнейшем для судьбы всей Европы. Американский историк Роберт Мэсси пишет: «Последствия этого 18-месячного путешествия оказались чрезвычайно важными, даже если вначале цели Петра казались узкими. Он поехал в Европу с решимостью направить свою страну по западному пути. На протяжении веков изолированное и замкнутое старое Московское государство теперь должно было догнать Европу и открыть себя Европе. В определенном смысле эффект оказался взаимным: Запад влиял на Петра, царь оказал огромное влияние на Россию, а модернизированная и возрожденная Россия оказала в свою очередь новое, огромное влияние на Европу. Следовательно, для всех трех — Петра, России и Европы — Великое посольство было поворотным пунктом».

Необычность этого предприятия выразилась прежде всего в том, что впервые в Европу отправился русский царь собственной персоной. Правда, еще в 1075 году киевский князь Изяслав ездил к императору Максимилиану IV в Майнц. Но Изяслав приехал как беглец, просивший помощи, ибо из Киева он был изгнан своими братьями-князьями. Необычно и то, что Петр ехал официально не как царь, а в звании урядника Преображенского полка Петра Михайлова. Далее, что касается чисто дипломатических задач посольства, то вовсе и не требовалось личного участия самого царя.

Официальная цель Великого посольства, как об этом объявил в Посольском приказе думный дьяк Емельян Украинцев, состояла в «подтверждении древней дружбы и любви для общих всему христианству дел, к ослаблению врагов креста Господня, салтана Турского, хана Крымского и всех бусурманских орд». Но дело в том, что еще в конце января русский посланник Кузьма Нефимонов добился наконец после долгих и тяжелых переговоров заключения с цесарем и с Венецией договора об оборонительном и наступательном союзе против Турции на три года.

Возобновлять аналогичный союз с Польшей было нельзя, ибо король Ян Собеский умер летом 1696 года, а нового короля поляки никак избрать не могли. Поэтому посещение Польши вообще не предусматривалось. Нечего было и думать о союзе против турок с другими европейскими странами. Франция являлась союзником султана. Англия и Голландия готовились к войне за испанское наследство, их торговые интересы пострадали бы от борьбы с турками, в которой они были совершенно не заинтересованы. Поэтому дипломатия в ее непосредственном виде это внешняя, официальная или во всяком случае не главная задача посольства.

Основная цель путешествия Петра в другом. Позднее в первом в России сочинении о ее внешней политике, написанном Петром Павловичем Шафировым, которое еще в рукописи читал и дополнял сам Петр, указывалось на три цели путешествия царя: 1) видеть политическую жизнь Европы, ибо ни он сам, ни его предки ее не видели; 2) по примеру европейских стран устроить свое государство в политическом, особенно воинском порядке; 3) своим примером побудить подданных к путешествиям в чужие края, чтобы воспринять там добрые нравы и знание языков. Русский историк прошлого века, автор шеститомной истории петровского царствования Н. Устрялов писал, что «главной целью Петра было изучение морского дела». Уже много лет царь только и слышал, что России надо учиться у Европы, что еще его предшественники осознали это. Друзья-иноземцы из Немецкой слободы тоже наперебой рассказывали о своих странах, хвастались их достижениями. Да и он сам давно убедился, что они знают больше и умеют делать много такого, чего русские не могут. Собственно, Петр уже давно стал учиться у них: был и бомбардиром, и шкипером, охотно перенимая любое мастерство. Словом, ему прожужжали все уши этой Европой. И он принял решение ехать в Европу, ибо под Азовом понял, что научиться европейскому мастерству в России по-настоящему нельзя. Однако Петр отдавал себе отчет в том, какая по сложности задача перед ним и что окончательное решение о повороте России к Европе должно быть принято не по слухам и разговорам, а по твердому убеждению. Поскольку лучше один раз увидеть, чем сто раз услышать, надо самому посмотреть на Европу. Следует и поучиться там самому. Вот он послал туда молодых дворян на учебу. Но как проверить и убедиться, на что они действительно пригодны? Для этого необходимо знать не меньше их, и потому он согласился со своим другом Лефортом, уже давно толковавшим ему о целесообразности европейского путешествия.

Но коли уж официально это было дипломатическое мероприятие, именовавшееся посольством, первым делом Петр засадил за работу Посольский приказ, который еле успевал готовить ему требуемые документы и материалы. Так как он имел дело с внешнеполитическим ведомством, работавшим по старинке, ему приходилось много ломать на ходу. Однако наказ великим послам, составленный Посольским приказом в духе старомосковской дипломатии, педантично излагал традиционные правила дипломатического протокола. В нем предписывалось все: когда и какие поклоны делать, стоять или сидеть, снимать головной убор или не снимать, как титуловать великого государя и т. п.

Но этот формальный документ в действительности был данью обветшалым, подчас нелепым и смешным обычаям допетровской дипломатии.

Настоящий, реальный, практический наказ был собственноручно написан самим Петром и не имел ничего общего со старым, в котором сообщалось все, кроме существа дела. Он отличался предельной конкретностью, лаконизмом и являлся документом совершенно необычного характера. Посольству предписывалось нанять на русскую службу иностранных морских офицеров и матросов. При этом настоятельно подчеркивалось, что ими должны быть люди, прошедшие службу с самых нижних чинов, выдвинувшиеся благодаря умению и заслугам, «а не по иным причинам». Далее следовал целый список оружия, материалов для производства вооружения — все, вплоть до тканей на морские флаги.

Таким образом, посольству поручалась миссия, до этого не слыханная в истории не только русской, но и мировой дипломатии.

Новшества в дипломатической практике отразились, например, в указе от 22 декабря 1696 года о так называемых богословиях. Речь шла об отмене старой традиции, по которой перед титулом государя в международных документах писалось пространное изложение понятия верховного божества, его всемогущества и власти. Особенно подробно догматы христианской веры содержались в грамотах к «бусурманам», то есть к турецкому султану или персидскому шаху. Создавалось впечатление, будто в Москве надеялись склонить их к переходу в христианство. Все это подчас излагалось весьма пространно, в то время как суть дела занимала одну-две строчки. Претенциозный и бесполезный набор слов Петр заменил краткой формулой: «государь милостью божьей». Словом, царь начал изгонять из практики дипломатии

беспольные, бессмысленные тексты и ритуалы. Правда, это не означало, что Петр отказался окончательно от использования христианской догматики для идеологического оформления внешней политики, тем более когда речь шла о войне с турками, то есть с мусульманами-иноверцами. И все же до России докатился общий процесс более светской деловой дипломатической манеры. На Западе в этом отношении давно действовали откровеннее. Французские католические «христианнейшие» короли не гнушались союзом с мусульманами в борьбе против братьев-христиан...

В указе от 6 декабря назначались три великих и полномочных посла: генерал и адмирал Франц Яковлевич Лефорт, генерал и комиссар Федор Алексеевич Головин и думный дьяк Прокофий Богданович Возницын. О первом уже шла речь, и его характеризовать больше нет необходимости. Впрочем, здесь он, как и в роли адмирала, выполнял главным образом чисто декоративную функцию, вполне соответствуя своему назначению. Головин — человек совсем иного склада, начиная с того, что он был русским и происходил из знатного боярского рода. Головин стал одним из самых близких и достойных соратников Петра и с 1699 года до своей кончины в 1706 году успешно возглавлял Посольский приказ, оказывая огромное влияние на внешнюю политику России. Еще до Великого посольства он приобрел серьезный дипломатический опыт. Именно Головин вел переговоры и заключил Нерчинский договор с Китаем. А. Терещенко в своей книге «Опыт обозрения жизни сановников, управляющих иностранными делами в России» писал, что после возвращения Головина из Нерчинска «царь Петр столько любопытствовал знать о путешествии Головина, что несколько дней сряду проводил с ним в беседах; с жадностью расспрашивал об образе жизни народов Сибири и богатствах той земли; черпал из рассказов своего собеседника свежие и новые сведения. Проницательный и дальновидный ум Петра находил в Головине не одного усердного рассказчика, но полезного, умного советчика».

Хотя в Великом посольстве Головин был назначен вторым после Лефорта великим послом, в подготовке и во всей практической дипломатической деятельности именно он делал основную работу. Третьим был Прокофий Богданович Возницын, тоже опытный дипломат, человек старого закала, сдержанный, осторожный, грузный телом, с важной осанкой и с торжественно-строгим лицом. В 1681 году, направленный послом в Константинополь, он заключил мирный договор между Россией и Крымом.

Нет возможности даже перечислить других участников Великого посольства, выехавшего из Москвы 9—10 марта 1697 года, сразу после ликвидации заговора Цыклера. Каждого из великих послов сопровождала целая свита, здесь были люди всех специальностей: врачи, священники, три десятка «валантиров», среди которых находился уже упоминавшийся урядник Петр Михайлов, многочисленная охрана и т. д. — всего около 250 человек. С собой везли много денег, запасы продовольствия и напитков, большое количество старого, испытанного орудия московской дипломатии — собольих шкурок для подарков. Между прочим, среди переводчиков находился Петр Шафиров — будущий знаменитый петровский дипломат и вице-канцлер, только вступивший на дипломатическое поприще. Оказался он здесь совершенно случайно.

Однажды молодой Петр прогуливался по московским торговым рядам и заметил одного проворного сидельца — продавца в лавке купца Евреинова. Вступив с ним в разговор, он удивился его остроумию и, услышав, что тот знает польский, французский и немецкий языки, велел зачислить его переводчиком в Посольский приказ. Впоследствии, когда Шафирова называли сыном кабального боярского холопа, он доказывал, что отец его был дворянином уже при царе Федоре Алексеевиче. Во всяком случае, большинство историков сходятся в том, что он был сыном польского еврея, принявшего православие.

Итак, посольство с его огромным обозом двинулось на санях в далекий путь. Обгоняя всю эту громоздкую кавалькаду, ехал Петр, прекрасно спавший в санях на ходу. В конце марта посольство пересекло границу и вступило на принадлежавшие Швеции земли, направляясь к Риге. Маршрут посольства, установленный заранее, менялся на ходу. Вначале предполагалось ехать в Вену, но в действительности она оказалась заключительным этапом путешествия. Собирались посетить Венецию, Рим и Швецию, но так и не побывали там. Подробно описать движение и деятельность Великого посольства у нас нет возможности, для этого историку М. М. Богословскому потребовалось написать целый большой том объемом свыше шестисот страниц. Остановимся лишь на главном.

Главное же состояло в том, что Петр ехал изучать Европу и учиться у европейцев. На специальной сургучной печати, которую Петр ставил на своих письмах во время путешествия, была надпись: «Я ученик и ищу себе учителей».

И вот здесь надо попытаться выяснить, чему и как учился сам Петр, а вместе с ним и вся Россия. В обильной литературе о Петре немало путаницы и противоречий в этом вопросе. Есть люди, считающие его утопистом или просто сумасбродным подражателем. Среди них, например, оказался такой в целом достойный уважения мыслитель, как Жан-Жак Руссо, отрицательно относившийся к Петру. Возможно, здесь сказалась его яростная вражда с Вольтером, восхищавшимся русским преобразователем. Но, как бы то ни было, в знаменитом сочинении «Об общественном договоре» говорится, в частности: «Русские никогда не будут народом истинно цивилизованным, потому что их цивилизовали слишком рано. Петр имел только подражательный гений; истинного гения, который создает все из ничего, у него не было».

В этих двух фразах сосредоточено столько нелепости и незнания истории, что как раз с нее, пожалуй, удобнее всего начать выяснение вопроса, являющегося главным, центральным проблемным стержнем всей этой книги, а именно: вопроса о взаимоотношениях России и Западной Европы. Отметим прежде всего явный абсурд, содержащийся в утверждении, что истинный гений создает «все из ничего». Такого в природе, в жизни не было, нет и быть не может. Это аксиома. Далее, вопрос о подражательности. Дело в том, что без подражания, то есть без обмена культурными достижениями, без взаимообогащения не было бы и мировой цивилизации. Убедительное доказательство тому — сама Франция. Ее изумительная культура во всем, начиная с языка, выросла из римско-латинской античности. Это известно всем, и самим французам в первую очередь.

Затем вопрос о том, что реформы Петра якобы цивилизовали русских «слишком рано». Если бы Руссо глубже знал русскую историю, он сам бы с этим не согласился. Западная Европа в своем культурном развитии значительно отставала от Византии и Арабского халифата вплоть до 1000 года и позднее, даже до Ренессанса. А Россия? Вот ответ на этот вопрос академика Б. Д. Грекова: «Киевская держава при Владимире (980—1015) и Ярославе (1019—1054), объединившая все восточнославянские племена, была самым обширным и сильным государством Европы». Не только сильным, но и самым культурным. Тот же Греков обосновывает свой тезис о том, что «в XI веке Русь не была культурно отсталой страной. Она шла впереди многих европейских стран, опередивших ее только позднее, когда Русь оказалась в особо тяжелых условиях, приняв на себя удар монгольских полчищ и загородив собою Западную Европу».

Но до этого международное влияние Древней Руси было таково, что правители стран Западной Европы всеми средствами стремились заполучить в жены дочерей киевских князей. Породниться со славным Киевом было почетным и выгодным делом. Так, один из первых Капетингов — король Франции Генрих I женился на дочери Ярослава Мудрого Анне. Уже упоминавшийся историк Роберт Мэсси пишет: «От киевской княжны требовалась определенная жертва, чтобы покинуть родной город, находившийся тогда в расцвете своей цивилизации, и выйти замуж за представителя более грубой и примитивной французской культуры. Относительный культурный уровень обоих супругов виден из того факта, что Анна умела читать и писать и подписала свое имя под брачным документом, в то время как ее жених мог только нацарапать крестик». Дальнейшее развитие европейской цивилизации было оплачено тяжелой жертвой русского народа.

В благоприятных условиях, защищенная, Европа пошла вперед, к Ренессансу, Реформации и т. д., не растрачивая своих сил на защиту от угрозы с Востока.

Вот в этом-то и заключается суть дела. Западная Европа была, да и остается сейчас, в неоплатном долгу перед нашей родиной. Отправляясь с Великим посольством в Европу, Петр хотел что-то получить по этому долгу, хотя бы ничтожную компенсацию в виде освоения некоторых технических достижений Европы. Петр не создавал заново новую русскую цивилизацию, она существовала задолго до него. Он стремился возродить ее на новой основе. Верно, что Петр ехал учиться. Но ехал с чувством собственного достоинства. Он знал историю (читал Нестора!) и понимал, что отсталость страны, как и ее прогресс, — преходящие исторические состояния, результат естественной неравномерности развития стран и народов. У него не было оснований для какого-то чувства извечной национальной неполноценности. И уж, конечно, ни в коем случае гений Петра не был подражательным. В этом легко убедиться, бросив взгляд на то, что представляла собой Европа во время Великого посольства и что именно брал Петр у Европы, точнее не брал, а покупал, и притом за очень дорогую цену...

В то время разрыв в экономическом, социальном, культурном состоянии России и Западной Европы был весьма значительным. В Голландии и Англии уже произошли буржуазные революции, зарождались разные формы политического парламентаризма. Развивалась политическая мысль, начиная с Макиавелли и кончая Томасом Гоббсом. Уже давно создал свои труды Гуго Гроций («О праве войны и мира» напечатали еще в

1625 году), в это время выдвигал свои правовые теории Пуфендорф. Дж. Локк и Б. Спиноза представляли философию. В год начала царствования Петра (1689) родился Монтескье...

Был расцвет классицизма. Творили Корнель, Расин, пьесы Мольера, умершего в 1673 году, с триумфом ставились на всех сценах. Лафонтен уже создал свои басни. Рождалась классическая музыка в творениях Пёрселла, Люлли, Куперена и Корелли. Скоро начнут творить Вивальди, Рамо, Гендель, Бах и Скарлатти. Трое последних родились в 1685 году. Завершили свое творчество великие художники Рембрандт, Рубенс, Ван Дейк, Франс Хале, Веласкес, Рейсдал, Мурильо. Теперь создавали свои полотна их многочисленные ученики.

Ученые Европы освобождались от религиозных догм и предпочитали опираться на опыт и факты. Декарт разрабатывал начертательную геометрию. Бойль изучал давление и плотность газа. Левенгук потряс всех микроскопом с 300-кратным увеличением. Лейбниц разработал дифференциальное исчисление и все больше думал об идеальном государственном устройстве. Ньютон в 1682 году открыл закон всемирного тяготения. В 1687 году Дени Папен сконструировал первый паровой котел.

Европа была центром всемирного могущества. Огромная часть Северной и Южной Америки управлялась из Мадрида. В Индии возникали английские и португальские колонии. Многие страны Европы начинают расхватывать территории Африки и ведут позорную работорговлю. Пальма первенства в этом, впрочем, переходит к Англии. Это она и Франция захватывают Северную Америку, Канаду. Даже Бранденбург, будущая Пруссия, заводит колонию в Африке, на Золотом Берегу. Когда Петр еще плывал по Яузе, французы захватили всю долину Миссисипи, назвав ее в честь Людовика XIV Луизианой. Европейская экспансия не знала пределов. Огромные пространства океанов не служили преградой. И немало алчных взоров уже бросалось в сторону необъятных пространств не столь уж далекой Московии...

Однако Западная Европа вовсе не была местом всеобщего процветания. В течение XVII века из-за войн, а главным образом из-за эпидемий население даже сократилось: в 1648 году оно составляло 118 млн человек, а в 1713-м — 102 млн. Считают, что главной причиной была чума. Смертность вообще оставалась очень высокой. Только богатые люди жили до 50 лет, тогда как бедные — до 30—40. Половина всех новорожденных умирала в младенчестве. Смерть не щадила и

королевские семьи. У Людовика XIV и Марии-Терезии из пяти детей выжил только один, английская королева Анна похоронила 16 (шестнадцать!) своих детей. Неудивительно, что из 12 детей Петра и Екатерины выживут лишь две дочери — Анна и Елизавета. Эпидемии не признавали сословных различий. Современники и соперники Петра — Людовик XIV французский и Карл XII шведский болели оспой...

Завершим эту пеструю картину одним любопытным парадоксом. Версальский дворец, поражающий своим великолепием, и знаменитый деревянный дворец в Коломенском строились почти одновременно. Но в то время как в Коломенском дворце (сохранился только его макет) были сделаны бани («мыльни») и уборные, причем не только для господ, но и для челяди, в Версале не было ни ванн, ни туалетов даже для короля.

Путешествие в Европу, естественно, побуждало Петра более конкретно определить методы и средства ликвидации отставания России от Европы, которая представляла такой широкий, поистине необъятный спектр успехов, достижений и слабостей. К тому же он мог принять или отвергнуть опыт прозападных симпатий некоторых своих предшественников. Его отец, царь Алексей Михайлович, начал приглашать иностранцев-офицеров. И он же завел первый театр, на сцене которого пытались ставить Мольера. «Западник»-князь Василий Голицын увлекался католицизмом, особенно иезуитами. Царевна Софья предпочитала польскую культуру и владела польским языком. Царь Федор основал Славяно-греко-латинскую академию с целью насаждения и улучшения богословского образования для борьбы с влиянием западных еретиков. Другие тянулись к опыту рухнувшей Византии и в старомосковской дипломатии часто опирались на прецеденты из истории этой империи, завершившейся столь бесславно. Но все же прежние заимствования и подражания проявлялись крайне робко и к тому же без четко поставленной главной цели. В отличие от такого подхода, Петр делает совершенно ясный, решительный выбор: надо брать то, что должно обеспечить самое необходимое — сохранение и укрепление независимости России, ее безопасности с помощью создания современной армии и флота. И если Алексей Михайлович в своих «западных» поползновениях придерживался догматических политических предпочтений (неприязнь к «голландским мужикам», желавшим создать республику, к англичанам, казнившим своего короля, и т. п.), то Петр решил не считаться с такого рода политическими предубеждениями. Брать, изучать, использовать все передовое и прогрессивное в любом месте для наращивания

силы России. И не случайно наиболее притягательным примером он считал Голландию и Англию, то есть, как говорят сегодня, страны иной социальной системы — не феодальной, а буржуазной. Что же касается самой европейской культуры, то достижения в искусстве, литературе, философии, музыке и т. п. его привлекали меньше. О ликвидации культурного отставания России нечего было и думать без обеспечения главного — независимости, безопасности, могущества России. Остальное придет потом. Так он решил и так себя вел, путешествуя по Европе, хотя, может быть, в его поведении многое выглядело как неожиданная импровизация.

Последуем, однако, за нашими великими послами и их свитой. Рига, находившаяся на территории, завоеванной Швецией, была первым иностранным городом, который посетил Петр. Здесь из-за ледохода на Двине пришлось задержаться на 11 дней, а заняться было нечем, если не считать празднования Пасхи. Шведы, хотя и оказали официальные почести вроде пушечного салюта при въезде и отъезде посольства, в целом встретили московитов крайне холодно, с явной подозрительностью реагируя на поездку царя, предпринятую в момент войны с Турцией. Когда Петр и его спутники хотели осмотреть крепость, которую 40 лет назад осаждал царь Алексей Михайлович, то шведские часовые пригрозили стрельбой. То же случилось и при попытке проехать к стоянке голландских кораблей. Петр писал из Риги, что время прошло здесь «без дела достойнейшего», что «рабским обычаем жили». К тому же с русских драли за все втридорога. Любопытно, что в будущем этот недружественный прием в Риге послужит одним из официальных мотивов объявления войны Швеции.

Следующий этап путешествия, продолжавшийся с 8 апреля по 2 мая, — пребывание в герцогстве Курляндском, находившемся в вассальной зависимости от Польши. Здесь, в Митаве, Великое посольство приняли с большим радушием и гостеприимством.

Кроме официальных церемоний, состоялась частная встреча Петра с герцогом Фридрихом-Казимиром. Никаких переговоров серьезного политического значения не было. 2 мая Петр отплыл на корабле «Святой Георгий» в Кенигсберг. Впервые царь увидел Балтийское море, с которым будет неразрывно связано все главное в его жизни и деятельности.

7 мая Петр вместе с волонтерами прибыл в Кенигсберг. Что касается официальных великих послов, то они добирались сухим путем и приехали туда на 10

дней позже. Возглавлявший Бранденбургско-прусское государство курфюрст Фридрих III уже через день неофициально встретился с Петром, соблюдая при этом инкогнито царя, хотя эта тайна была шита белыми нитками.

Курфюрст с самого начала проявляет крайнюю любезность по отношению к Петру, рассчитывая использовать его для далеко идущих дипломатических целей. Однако Петр предпочел употребить время до приезда великих послов не для дипломатических переговоров, а на совершенствование своих навыков в артиллерии с помощью главного бранденбургского специалиста в этой области фон Штернфельда. Ученик, уже имевший немалый опыт в этом деле, поразил учителя своими способностями. В официальном аттестате, полученном Петром, подтверждалось, что Петр Михайлов признается искусным и совершенным огнестрельным мастером. Однако пребывание в Кенигсберге имело большое значение для дипломатии. Собственно, это была первая дипломатическая акция, в которой Петр принимает непосредственное участие.

Инициативу и заинтересованность в ней проявил главным образом курфюрст, и поэтому прежде всего надо охарактеризовать партнера, с которым пришлось иметь дело Петру. Тогдашний курфюрст Бранденбургско-прусского государства был представителем династии Гогенцоллернов, правивших Бранденбургом с 1415 года. Ко времени появления здесь Петра эта немецкая провинция, родившаяся на захваченных древних славянских землях, увеличилась в размерах почти в четыре раза. Гогенцоллерны входили в Священную Римскую империю, но фактически выступали соперниками императора, непрерывно расширяя свои владения с помощью исключительно вероломной и изощренной дипломатии. Так, используя неудачную для России Ливонскую войну царя Алексея Михайловича, Бранденбург добился присоединения прежнего вассала Польши — Пруссии. Именно здесь возникнет главный очаг будущего германского милитаризма в виде королевства Пруссии, оказавшегося впоследствии на поворотных пунктах истории главой всей Германии. Но в то время до этого было еще далеко, хотя экспансионистская тенденция бранденбургской внешней политики в полной мере проявилась в переговорах с русским Великим посольством. По сравнению с другими, более крупными странами прусское военно-феодалное государство Фридриха III не отличалось ни военной, ни экономической мощью. В социальном отношении это была, пожалуй, самая реакционная, отсталая часть Германии. Крестьяне, основная часть населения,

вынуждены были, по словам Энгельса, испытывать на себе самые «ужасные условия, каких не бывало даже в России».

Плоды чудовищной эксплуатации, вернее грабежа подданных, шли в основном на содержание армии, а при Фридрихе III — на непомерную, крикливую, просто фантастическую роскошь двора. Хотя этот курфюрст располагал неизмеримо меньшими ресурсами, чем Франция, он стремился не уступать по пышности и внешнему богатству самому блестящему тогда в Европе двору Короля-Солнца Людовика XIV. Именно этим он и попытался завоевать расположение Петра. Когда 18 мая состоялся официальный въезд в Кенигсберг Великого посольства и его прием курфюрстом, устроенная по этому поводу церемония была необычайно эффектной, продолжительной, даже грандиозной. Постараемся внимательно присмотреться к сути крупной дипломатической игры, которая скрывалась за пушечными салютами, фейерверками, обильными трапезами, объятиями и поцелуями, на которые курфюрст не скупился. Видимо, он рассчитывал на тщеславие царя, полагая, что Петр обладает этим качеством в такой же мере, что и он сам. Однако Петр, несмотря на свою крайнюю дипломатическую неопытность, поразительно быстро разгадал игру своего изощренного новоявленного «друга», еще когда смотрел на это великолепие из окна кенигсбергского замка, стоя рядом с курфюрстом.

Собственно, русские проявляли твердость и до официального приема, наотрез отказавшись от целования руки курфюрста великими послами, что означало бы оказание ему королевских почестей. Свою цель послы сформулировали так: «подтверждение древней дружбы с целью общего для христианских государств дела — борьбы с Турцией». Они поблагодарили также за присылку инженеров и офицеров из Бранденбурга во время Азовских походов.

Борьба с Турцией представляла для Бранденбурга интерес лишь тем, что ослабляла соседнюю Польшу. У курфюрста были другие задачи, сформулированные в проекте союзного договора, врученного московским послам 24 мая и состоявшего из семи пунктов.

Четыре из этих статей, сразу принятые русскими, говорили о подтверждении вечной дружбы, о взаимной выдаче бунтовщиков, о приезде русских людей для обучения, о праве бранденбургских купцов свободно ездить через Россию в Персию и другие восточные страны для торговли янтарем. Действительно, эти предложения либо

отвечали пожеланиям самого Петра, либо подтверждали в общей форме прежние отношения.

Иначе отнеслись русские к трем другим статьям, которые они сразу отвергли. Одна из этих статей (седьмая в проекте договора) внешне выглядела довольно безобидно. Курфюрст Бранденбургский добивался, чтобы его послов принимали при московском дворе на уровне королевских, то есть как послов Франции, Швеции или Австрии и других крупнейших государств. За этим скрывалось соперничество Фридриха с главой империи, в состав которой он входил, и стремление к уравниванию с ним в правах. Если бы Россия согласилась на это, то тем самым она явно вызвала бы недовольство Вены — своего главного союзника в войне с Турцией. Поэтому московские представители обещали относиться к послам курфюрста, как к королевским только после того, как на такую меру пойдет австрийский двор.

Еще более важное значение имели разногласия по статье второй, предусматривавшей заключение оборонительного союза между двумя государствами и обязательство взаимной помощи при нападении на одну из них. К этой статье примыкала и статья третья, по которой русские должны были бы гарантировать курфюрсту власть над Пруссией. Напасть на Бранденбург могли только две страны: Польша и Швеция. Но Польша тогда была ослаблена внутренними распрями. Гораздо серьезнее обстояли дела со Швецией. Там на престол готовился вступить новый король Карл XII, который, несмотря на свою юность, уже проявлял крайнюю воинственность и, несомненно, мог продолжить политику захвата всего побережья Балтики и главным образом владений Бранденбурга. Если бы Петр согласился на требования курфюрста, то он действовал бы вопреки мирному договору со Швецией. Следовательно, в момент, когда шла война с Турцией, мог возникнуть второй фронт, для которого явно не хватало сил. Еще одно требование — гарантия Москвой владения Пруссией — также таило опасность восстановить против себя Польшу. Поэтому указанные статьи русские отклонили. Однако все же надо было сохранить дружественные отношения с Бранденбургом. Кроме того, по всей видимости, уже тогда Петр начал задумываться о возможности поворота главного направления своей внешней политики с юга на север с целью приобретения выхода к Балтийскому морю. Правда, Устрялов пишет, что «царь в то время не имел намерения воевать со Швецией».

Во время переговоров с курфюрстом 9 июня Петр нашел оригинальный выход из положения. Чтобы не вызвать опасений и враждебности Швеции, Петр предложил

не включать в письменный текст статью о союзе, но договориться об этом устно, закрепив союз только словесным обещанием двух партнеров. При этом он указал, что единственной гарантией соблюдения договоров, письменных или устных, все равно служит лишь совесть государей, что, кроме бога, нет никого, кто мог бы судить их за нарушение договора. И вот взаимное устное обещание помогать друг другу против всех неприятелей было дано, скреплено рукопожатием, поцелуями и клятвой.

Anotace

Jméno a příjmení autora: Patrik Jermer

Název fakulty a katedry: Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, katedra slavistiky

Název bakalářské práce: Komentovaný překlad vybraného textu z oblasti historie

Vedoucí práce: doc. Mgr. Jitka Komendová, Ph.D.

Počet znaků: 104 047

Počet příloh: 1

Počet titulů použité literatury: knižní zdroje – 48, elektronické zdroje – 4

Klíčová slova: překlad, komentovaný překlad, odborný styl, překlad odborného textu, termín, překladatelské transformace

Charakteristika práce: Bakalářská práce se zabývá překladem odborného textu a jeho následnou analýzou. Práce má dvě části, teoretickou a praktickou. Součástí práce je také příloha s originálem překládaného textu. Teoretická část se zabývá odborným stylem a jeho charakteristikou. Praktická část obsahuje překlad textu a translatologický komentář. Komentář se věnuje formálním a sémantickým transformacím, uvádí jejich charakteristiku a příklady.

Annotation

Name and surname: Patrik Jermer

Name of the department and the facility: department of the Slavonic studies, Faculty of Arts, Palacký University Olomouc

Title of thesis: Annotated translation of a chosen text from the field of history

Supervisor: doc. Mgr. Jitka Komendová, Ph.D.

Number of characters: 104 047

Number of attachments: 1

Number of titles of used literature: 48 + 4

Key words: translation, annotated translation, expert style, translation of an expert text, term, transformations in the translation

Abstract: This bachelor thesis deals with the translation of expert text and its subsequent analysis. The thesis is divided into two parts, theoretical and practical. The thesis also includes an annex with the original version of translated text. Theoretical part dealing with expert text and gives a its characteristic. The practical part contains translated text and commentary the text. Commentary focuses on formal and semantic transformations in the translation, gives a characteristic of transformations and examples.